

Fakulta
regionálního
rozvoje
a mezinárodních
studí

Mendelova
univerzita
v Brně

Mendelova univerzita v Brně

Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studí

POSTAVENÍ A PRÁVA ŽEN VE VÝCHODNÍM TIMORU

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

Mgr. et Mgr. Miroslav Horák, Ph.D.

Sabina Šafaříková

Brno 2017

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci *Postavení a práva žen ve Východním Timoru* vypracovala samostatně a veškeré použité prameny a informace uvádím v seznamu použité literatury. Souhlasím, aby moje práce byla zveřejněna v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách ve znění pozdějších předpisů a v souladu s platnou *Směrnicí o zveřejňování vysokoškolských závěrečných prací*. Jsem si vědom/a, že se na moji práci vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., autorský zákon, a že Mendelova univerzita v Brně má právo na uzavření licenční smlouvy a užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona. Dále se zavazuji, že před sepsáním licenční smlouvy o využití díla jinou osobou (subjektem) si vyžádám písemné stanovisko univerzity, že předmětná licenční smlouva není v rozporu s oprávněnými zájmy univerzity, a zavazuji se uhradit případný příspěvek na úhradu nákladů spojených se vznikem díla, a to až do jejich skutečné výše.

V Brně

.....

podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. et Mgr. Miroslavu Horákovi, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a připomínky a také za jeho vždy laskavý a milý přístup.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá tématem genderové nerovnosti a ženských práv. Cílem práce je zhodnotit postavení žen ve Východním Timoru a porovnat je s podmínkami, kterých se dostává mužům. V teoretické části se práce nejprve obecně zaměřuje na vysvětlení pojmů gender a genderová nerovnost. V praktické části se práce na příkladu Východního Timoru podrobně věnuje základním lidským právům, jako jsou právo na vzdělání, právo na zdravotní péči a vlastnictví majetku, s ohledem na jejich naplňování u ženské populace. V závěru práce jsou představeny návrhy na zmírnění prohlubování genderové nerovnosti ve Východním Timoru.

Klíčová slova

gender, postavení žen, nerovnost, Východní Timor

Abstract

This bachelor thesis deals with a topic of gender inequality and women rights. The aim of this thesis is to evaluate status of women in East Timor and compare them to the conditions of men. In the theoretical part, the thesis is generally focused on the explanation of the terms gender and gender inequality. In practical part on example of East Timor thesis closely examines basic human rights, such as right to education, right to health care and property ownership with regard to their implementation with female population. There are suggestions provided in the conclusion to stop the deepening of gender inequality in East Timor.

Key words

gender, status of women, inequality, East Timor

Seznam zkratek

CEPAD	Centre of Studies for Peace and Development
GAU	Gender Affairs Unit
GDI	Gender Development Index
GII	Gender Inequality Index
HDI	Human Development Index
HDP	Hrubý domácí produkt
HND	Hrubý národní důchod
JICA	Japan International Cooperation Agency
NDS	National Statistics Directorate
OPE	Office for Promotion of Equality
SEPI	Secretary of State for Promotion of Equality
UNDP	United Nations Development Programme
UNFPA	United Nations Population Fund
UNICEF	United Nations Children's Fund
UNIFEM	United Nations Development Fund for Women
UNTAET	UN Transitional Authority in East Timor
USAID	United States Agency for International Development

Obsah

1. Úvod	9
2. Metodologie	10
3. Gender a genderová nerovnost	11
3.1 Definice genderu a genderové nerovnosti.....	12
3.2 Gender mainstreaming.....	13
4. Role žen a rozvoj	15
5. Obecná charakteristika Východního Timoru	17
5.1 Historický kontext.....	17
6. Vybrané socioekonomické ukazatele rozvoje	19
6.1 Ekonomické ukazatele.....	19
6.1.1 Hrubý domácí produkt.....	20
6.2 Ukazatele sociálního rozvoje	20
6.2.1 Index lidského rozvoje	21
6.2.2 Gender Development Index.....	22
7. Postavení žen ve Východním Timoru	24
7.1 Postavení žen v období násilných konfliktů	24
7.2 Současné postavení a práva žen	25
7.2.1 Zdravotní systém a zdraví žen	26
7.2.2 Vzdělání žen a dívek.....	30
7.2.3 Ženy a přístup k půdě a majetku	33
8. Domácí násilí a násilí na ženách	35
8.1 Formální právo.....	36
8.2 Tradiční neformální právo.....	37
9. Ekonomická aktivita žen	39
10. Gender mainstreaming ve Východním Timoru	42
10.1 Gender mainstreaming v rámci mise OSN.....	42

10.2	Gender mainstreaming v legislativním rámci	44
10.2.1	Závazky vlády Východního Timoru.....	44
10.2.2	Mezinárodní závazky	45
11.	Návrhy ke zmírnění genderové nerovnosti ve Východním Timoru	46
12.	Závěr	48
13.	Summary	50
	Bibliografie	52
	Seznam tabulek a grafů	58

1. Úvod

Postavení a zejména práva žen prošly za celá staletí určitým vývojem. Dodnes však výsledky tohoto vývoje nejsou zcela uspokojivé. I v dnešním světě a době globalizace jsou stále patrné rozdíly mezi ženami a muži, a to jak v rozvojových, tak i rozvinutých zemích. Výjimkou nejsou ani země, kde práva žen nejsou ani dnes plně respektována.

Zejména v rozvojových zemích, kde přetrvávají tradiční kulturní vzorce, jsou rozdíly v postavení žen a mužů značné. Jednou z těchto zemí je i Východní Timor. Národ této rozvojové země během posledních desetiletí prošel hned několika násilnými konflikty, kdy často docházelo k porušování lidských práv. Závažným sociálním problémem v této zemi je také domácí násilí, které je obyvateli přehlíženo a akceptováno, mnohdy i ženami samotnými.

Důvod, proč jsem se rozhodla sepsat tuto práci je, že se zajímám o problematiku lidských práv v rozvojových zemích, kde ženy často trpí neúměrným sociálním vyloučením a čelí nerovným příležitostem ve srovnání s mužskou populací, což vyplývá z odlišného vnímání jejich rolí, postojů a chování.

V bakalářské práci zpracovávám celkem tři témata: lidská práva, problematiku genderu a postavení žen. Cílem práce je poskytnout čtenáři ucelený pohled na tuto problematiku a poukázat na fakt, že i ve 21. století ženy (zejména v rozvojových zemích) nedosahují stejných práv a stejného postavení jako muži. Konkrétně se v této práci věnuji problematice postavení žen ve Východním Timoru. Dílčím cílem práce je vyhodnocení faktorů, které postavení žen v této zemi v minulosti ovlivnily nebo stále ovlivňují. S ohledem na zpracovávaná témata byla tato práce strukturována (viz kap. 2).

2. Metodologie

Tato bakalářská práce byla vypracována na základě systematické literární rešerše ke zvolenému tématu. Při zpracování byly většinou použity zahraniční časopisecké prameny v elektronické formě, které byly získány z elektronických informačních zdrojů Mendelovy univerzity v Brně, zejm. bylo čerpáno z databází JSTOR, SCOPUS, SpringerLink a Wiley Online Library. Zahraniční knižní publikace byly převážně čerpány z elektronické databáze GoogleBooks. Při vyhledávání publikací byla použita klíčová slova uvedená v úvodu této práce.

Ke zjištění situace žen v timorské společnosti byly sesbírány kvalitativní i kvantitativní data. Kvantitativní data byla získána ze statistických údajů Světové banky, národních průzkumů pořádaných timorským statistickým úřadem National Statistics Directorate a zpráv mezinárodních organizací (např. Asian Development Bank, United States Agency for International Development). Kvalitativní data sloužící k porovnání mužské a ženské části populace byla shromážděna z relevantních studií zahraničních autorů. Získaná data posloužila jak k vytvoření teoretického rámce této práce, tak k analýze postavení žen ve Východním Timoru.

Práce je logicky strukturována do třinácti kapitol. První část práce nabízí čtenáři teoretický vhled do problematiky genderu, genderové nerovnosti a zároveň objasňuje význam a vliv žen na rozvoj společnosti. Druhá část práce se zaměřuje na Východní Timor a přináší čtenáři konkrétní podrobné informace o postavení tamějších žen. Nejdříve je charakterizován zkoumaný stát obecně a následně i z hlediska vybraných socioekonomických ukazatelů rozvoje. Třetí část, která je zároveň stěžejní částí práce, se věnuje srovnání přístupů žen a mužů ke třem základním oblastem: zdravotní péče, vzdělání a právo vlastnit půdu a majetek. Důležitou částí této práce je také kap. 8, která pojednává o současném stavu domácího násilí a násilí ve Východním Timoru obecně. V závěru práce jsou představeny návrhy a doporučení, které by měly vést ke zmírnění genderové nerovnosti v této zemi.

3. Gender a genderová nerovnost

Problematika rozdílů mezi muži a ženami se pozvolna začala dostávat do popředí zájmu v druhé polovině 20. století, kdy se objevují kampaně za ekonomické a sociálně-politické posílení práv žen pod vedením zejména nevládních neziskových organizací po celém světě. I když koncept feminismu a genderových rozdílů má svůj původ v západních rozvinutých zemích, konkrétně v Evropě a Severní Americe, brzy se stává hlavní problematikou v mezinárodním diskurzu (Wanshe, 2010).

OSN tuto otázku oficiálně zařazuje do svého programu v roce 1979, kdy přijímá Úmluvu o odstranění všech forem diskriminace žen. Dokument se skládá z preambule a 30 článků, které ustanovují akční agendu na úrovni jednotlivých států s cílem ukončit všechny formy diskriminace a zároveň definují formy diskriminace žen. OSN (1979, s. 1) popisuje diskriminaci jako: *„jakékoliv činění rozdílu, vyloučení nebo omezení provedené na základě pohlaví, jehož důsledkem nebo cílem je narušit nebo zrušit uznání, požívání nebo uplatnění ze strany žen, bez ohledu na jejich rodinný stav, na základě rovnoprávnosti mužů a žen, lidských práv a základních svobod v politické, hospodářské, sociální, kulturní, občanské nebo jiné oblasti.“*

O zvyšujícím se povědomí o tomto dosud neřešeném tématu svědčí i několik konferencí pořádaných OSN v průběhu let 1975 až 1995. První z nich, Světová konference k příležitosti Mezinárodního roku žen, byla uspořádána v roce 1975 v Mexico City. Tato konference si kladla za cíl upozornit odbornou veřejnost na fakt, že diskriminace žen je přetrvávajícím problémem ve většině částí světa a tímto způsobem chtěla otevřít diskuzi na mezinárodní úrovni. V pořadí druhá konference se konala o pět let později v roce 1980 v Kodani s cílem zrevidovat naplňování cílů stanovených na první konferenci. Třetí Světová konference o ženách se konala v roce 1985 v Nairobi. Jejím hlavním cílem bylo posoudit a zhodnotit dosažené pokroky během uplynulého desetiletí a zároveň přijmout další strategie, které by zajistily zlepšení postavení žen do roku 2000 (Maters, 1986).

Výrazným mezníkem v problematice rovného postavení mužů a žen se stala až v pořadí čtvrtá světová konference o ženách pořádaná v Pekingu v roce 1995. Jejím

výstupem byla Pekingská deklarace a akční platforma, která stanovila 12 hlavních témat v boji proti genderové nerovnosti (OSN, 1995):

1. Ženy a chudoba
2. Vzdělání a výcvik žen
3. Ženy a zdraví
4. Násilí páchané na ženách
5. Ženy a ozbrojené konflikty
6. Ženy a hospodářství
7. Ženy v mocenské oblasti a rozhodování
8. Institucionální mechanismy na podporu žen
9. Lidská práva žen
10. Ženy a sdělovací prostředky
11. Ženy a životní prostředí
12. Dítě ženského rodu

3.1 Definice genderu a genderové nerovnosti

Na tomto místě je důležité pro lepší pochopení konceptu genderu vymezit rozdíl mezi ním a pohlavím. Pohlaví z biologického hlediska nelze měnit ani ovlivňovat, je dané. Gender, jakožto koncept, jenž je utvářený způsobem myšlení lidí, jejich názory a hodnotami, měnit lze. Pojetí genderu se také může lišit v závislosti na místě a čase. Jsou kultury, kde je hierarchie s mužem v čele společnosti hluboce zakořeněná nebo vyplývá z náboženství, jinde dochází k postupnému stírání rozdílů mezi muži a ženami (JICA, 2011).

Genderovou problematikou se zabývá více autorů, a tak existuje větší množství definic a výkladů. Porovnávat všechny by bylo mimo rozsah zvoleného tématu, proto zde uvedu jen několik pro názornost. Canning (2006) definuje gender jako kategorii sociální analýzy, která si získala pozornost v 80. letech 20. století. Na počátku svého vývoje tento výraz označoval sociální nebo kulturní odlišnosti mezi pohlavími.

S podobnou definicí přichází Giddens (2006), který gender označuje jako sociálně utvářený konstrukt, který přisuzuje mužům a ženám rozdílné role ve

společnosti. Gender je podle něj kritický faktor, podle kterého se utváří příležitosti a který silně ovlivňuje sociální role v životě jedince, ať už na úrovni domácnosti nebo státu.

Genderovou rovností bývá označován vztah mezi pohlavími, nejčastěji ve vztahu k ženskému pohlaví a lidskými právy. V mnoha společnostech po celém světě tak může existovat rozdílný přístup pohlaví ke vzdělání, zdravotní péči, k volebním právům nebo i k takové svobodě, jako je svoboda samostatného rozhodování a slova. Genderová rovnost je důležitá nejen z pohledu rovných příležitostí mužů a žen, ale také z pohledu ekonomického, kdy rovnost mezi oběma pohlavími evokuje prosperitu státu z dlouhodobého hlediska. Pro tento a další důvody se dosažení genderové rovnosti stalo jedním z Rozvojových cílů tisíciletí definovaných OSN (Jütting et al., 2008).

3.2 Gender mainstreaming

Při představování samotného konceptu genderu a genderové nerovnosti nelze opomenout ani koncept tzv. *gender mainstreamingu*. Jedná se o strategii, jejímž cílem je začleňování genderové problematiky do hlavního názorového proudu (mainstreamu). Tato strategie vznikla jako odpověď na tehdejší kritiku, která říkala, že genderová nerovnost přetrvává z důvodu ignorování institucí a jejich role při prosazování rozvojových plánů (Tiessen, 2007).

Existuje mnoho různých definic a názorů na tento koncept. Podle Walby (2005) gender mainstreaming obsahuje dvě roviny. Jedna na něj nahlíží z úrovně politické, kde představuje způsoby, jakými lze dosáhnout genderové rovnosti. Druhá rovina představuje úroveň teoretickou, to znamená, že nabízí určitou strategii v rozvojových teoriích.

Pro účely pochopení tohoto konceptu v rozsahu bakalářské práce je nejvhodnější zmínit definici, která dominuje v evropské literatuře. Tato definice pochází od Meika Verlooa, předsedy Evropské rady expertů na gender mainstreaming: „*Gender mainstreaming je reorganizace, rozvoj a evaluace politického procesu tak, aby koncept genderové rovnosti byl zařazován do politik na všech úrovních aktéry činných v tvorbě zákonů a politik*“ (Walby 2005, s. 327).

K tomuto účelu se používá celá řada nástrojů. Výběr těchto nástrojů a technik se liší podle oblasti politiky, do které má být zařazen a také podle předpokladů dané země. Mezi analytické nástroje patří statistiky a průzkumy, které jsou nezbytné při zjišťování životních podmínek mužů a žen a výzkum v oblasti genderových studií, který umožňuje identifikovat možné problémy v dané oblasti politiky. Mezi důležitý nástroj patří také posouzení dopadu politik na muže a ženy (*gender impact assessment*), který je připravován ve fázi návrhu dané politiky a umožňuje identifikovat a poté upravit dopady na ženy a muže ještě předtím, než je daný návrh schválen. Ve fázi implementace návrhu je důležitý monitoring, který zajišťuje přezkoumání a zhodnocení, což je nezbytné pro úspěšnost budoucích návrhů (Council of Europe, 1998).

4. Role žen a rozvoj

Díky nerovným příležitostem a postavení ve společnosti nemají ženy stejnou šanci podílet se na rozvoji jako muži. Postavení žen se v jednotlivých kulturách liší a je determinováno několika faktory: rodinným zázemím, politickými hodnotami v zemi, náboženstvím a kulturou, z které pak jednotlivá práva žen vychází. I přes tyto rozdíly je postavení žen v mnoha kulturách podobné. Ženám je připisována starost o domácnost a potomky, kdežto mužům je připisována role rodinu živit (Kinnear, 2011).

Ženy dle Narciso a Henrigues (2010) zastávají ve společnosti tři hlavní role: reprodukční, produkční a komunitní. Reprodukční role žen je přitom ze všech rolí považována za nejdůležitější, jelikož ostatní dvě role nejsou často viditelné, protože zejména komunitní práce žen není finančně ohodnocena a uznána. Oficiální produkční role žen je sice finančně ohodnocena, nicméně v mnoha rozvojových zemích ženy zastávají práci v zemědělství, která v rozvinutých zemích je výnosovou činností a odráží se v oficiálních statistikách, na rozdíl od zemí rozvojových, kde je zemědělství převážně činností samozásobitelskou a práce žen není oficiálně ohodnocena (Ibid).

Při zkoumání podílu žen na rozvoji je nutné začít výzkum v historii, v předindustriální době (do konce 18. stol.), kdy většina společností byla zaměřena agrárně a většina pracovní síly těchto společností se koncentrovala v zemědělství. Podíl žen pracujících v zemědělství se lišil v každé společnosti a podle Alesina, Giuliano a Nunn (2013) tento podíl ovlivňoval způsob, jakým lidé obdělávali zemědělskou půdu.

V předindustriálním období dominovaly dva typy zemědělství: střídavý osevní systém a obdělávání půdy pluhem. Do střídavého osevního systému byly ženy zapojeny stejně jako muži, jelikož tento typ vyžadoval použití malých ručních nástrojů. Na druhé straně v kulturách, kde se v zemědělství více využíval pluh, ženy nebyly zapojeny a trávily více času v domácnosti. Příkladem jsou země jako Indie, státy Středního východu a severní Afriky, kde podíl žen na celkové pracovní síle je

velmi nízký. Tím se začaly utvářet specifické sociální role žen a mužů (Jayachandran, 2014).

Ve společnostech, pro které bylo charakteristické využití pluhu v zemědělství, si lidé vytvořili víru, že přirozené je pro ženu neúčastnit se pracovního procesu a pečovat o domov. Dle Alesina, Giuliano a Nunn (2013) tyto tradiční vzorce přetrvaly do současnosti a přenesly se do institucionalizace nerovných práv žen a mužů a nepřímo tím evokovaly genderovou nerovnost.

I přes tyto zažité vzorce v posledních dvou letech práva žen dosáhly nebývalé expanze, ženy nabyly vlastních majetkových, ekonomických a politických práv. Tento proces ale nebyl rozšířen globálně. Posun ve vnímání ženských práv můžeme sledovat zejména v ekonomicky vyspělých, industriálních nebo rozvinutých zemích (Fernández, 2009). Jayachandran (2014) argumentuje, že postupné stírání rozdílů mezi postavením žen a mužů je spjato s ekonomickým rozvojem a vysvětluje tím fakt, že Index genderové nerovnosti (GII) je téměř bezvýhradně vyšší v rozvojových zemích. To je dle výše zmíněného autora způsobeno změnou poměru primárního sektoru v ekonomice (zemědělství, lesnictví), kdy podle jeho teorie v nerozvinutých, tedy agrárně zaměřených společnostech jsou do pracovního procesu zapojeni hlavně muži kvůli fyzicky náročné práci a vzniká genderová nerovnost. S rozvojem země, tedy situací, kdy podíl primárního sektoru klesá a rozvíjí se sektor služeb, se ženy zapojují více a genderové rozdíly se stírají.

5. Obecná charakteristika Východního Timoru

Demokratická republika Východní Timor je ostrovní stát ležící v jihovýchodní Asii, severozápadně od Austrálie. Nachází se na východní části Timorského ostrova, druhou část tvoří území Indonésie. Rozlohu tohoto státu tvoří 15 000 km² s 228 kilometry hranic (Molnar, 2010).

K roku 2011 žilo v zemi celkem 1 066 582 obyvatel, z čehož 50,74 % tvořili muži a 49,26 % ženy. Dominantním náboženstvím je v této v zemi římskokatolické. Hlásí se k němu až 98 % obyvatelstva (JICA, 2011).

Domorodí obyvatelé Východního Timoru jsou velmi rozmanitým národem. 60 % předků dnešních východotimořanů pochází z protomalajského praetnika, což byli lidé mladší doby kamenné vyznačující se europoidními rysy cestující od ostrova k ostrovu. 20 % obyvatelstva je původem z takzvané deuteromalajské rasy, která vznikla sloučením mongoloidní a protomalajské rasy. Další skupinu dnešních obyvatel tvoří předci papuánsko-melanéských přistěhovalců (8%). Tato rozmanitost způsobila velké rozdíly nejen v kulturách a zvycích, ale i jazycích. Dnes na ostrově existuje více než 10 různých jazyků a několik etnických skupin. Nejpočetnější jsou Tetumové (33 % dnešního obyvatelstva), žijící v západních okresech a při jižním pobřeží. Druhou nejpočetnější skupinou jsou Mambaiové (12%) žijící v centrálních horách. Méně početné skupiny tvoří etnikum Makasai (10 %) a Tokode (8 %). Tuto rozmanitost do jisté míry vyvažovaly společné zvyky náboženské povahy každého etnika, později došlo ke sjednocení pod tlakem kolonizátorů z Portugalska a jejich katolickou vírou (Klíma, 2003).

5.1 Historický kontext

Východní Timor bývá označován jako nejmladší stát Asie. Oficiálně vznikl až 20. května 2002 po referendu, ve kterém se obyvatelé jasně vyjádřili pro samostatnost. Před svým oficiálním vznikem si stát prošel mnoha násilnými konflikty, které hluboce poznamenaly timorský národ, počínaje koloniální nadvládou Portugalska, která trvala dlouhých 400 let. Během tohoto období se

objevovala řada občanských válek, povstání a vzpour místního obyvatelstva. Až politická nestabilita v tehdejšímu Portugalsku a neschopnost udržet v koloniích nadvládu po bojích o kolonie v Africe zapříčinila v roce 1975 odchod portugalských kolonizátorů a osvobození této malé kolonie. Znovuzískaná nezávislost toho malého národu však netrvala dlouho, brzy, ještě během procesu dekolonizace si toto území začala nárokovat Indonésie a zanedlouho po té provedla invazi na tuto část ostrova a okupovala jej po další čtvrt století (Gunn, 2010).

Timorský národ se však odmítal podvolit kontrole Indonésie. Vzniklo mnoho skupin partyzánského odboje, který však nebyl dobře koordinován. Tyto skupiny čelily jednak početní převaze indonéské armády ale i lepšímu technologickému vybavení. Indonésané však s tak vytrvalým odporem nepočítali a ve svém nátlaku na domorodé obyvatele ještě přitvrzovali. Timorský národ byl tak nucen podstoupit řadu násilných fyzických konfliktů, mučení, znásilňování a teror, porušování lidských práv nevyjímaje. Výjimkou nebyly ani veřejné popravy a vyhlazování vesnic, kdy mezi oběťmi byly i ženy. Atmosféru tehdejší napjaté situace výstižně popisuje Klíma (2003, s. 86): *„Indonésané rozvinuli rozsáhlou likvidační akci proti partyzánům. Tentokrát nešlo o nasazení těžkých zbraní, spíš o systematické zastrasování a demoralizaci národa, který stále vzdoroval. Šlo o otevřeném násilí na všem živém. Veškeré obyvatelstvo obce Kraras bylo zmasakrováno po lidickém způsobu. Indonésané procházeli vesnice, ničili majetek, znásilňovali ženy, vraždili a pálili. Nenašli ale nikoho, kdo by se vzdával nebo nabízel kapitulaci.“*

Několik autorů (Sissons 1997; Saura 2002; Klíma 2003) shodně konstatuje, že pro činy, kterých se indonéská armáda dopouštěla na místních obyvatelích (nucená sterilizace žen, přesídlování obyvatelstva, bombardování obydlených oblastí atd.) je tuto akci nutné kvalifikovat jako genocidu.

Většina demografických údajů z doby před indonéskou invazí není dostupná, avšak odhaduje se, že počet obyvatel byl v této době 690 000 s 2% ročním přírůstkem. Tímto narůstajícím tempem měl být v roce 1991 počet obyvatel 950 000, avšak reálně na ostrově žilo 740 000 obyvatel. Pokles v tomto relativním růstu je přičítán právě systematickému vyvražďování domorodých obyvatel během indonéské okupace (Totten a Parsons, 2013).

6. Vybrané socioekonomické ukazatele rozvoje

Následující kapitola doplňuje obecnou charakteristiku země o konkrétní náhled na současný stav životní úrovně timorské společnosti. Formou vybraných statistických údajů o ekonomické situaci a vybraných indexů sociálního a lidského rozvoje tato kapitola poskytuje detailnější nastínění problematiky genderové nerovnosti ve Východním Timoru a zařazení této země v mezinárodním kontextu. Zároveň tato kapitola poskytuje nezbytné východisko pro další podrobnější analýzu postavení žen v této zemi.

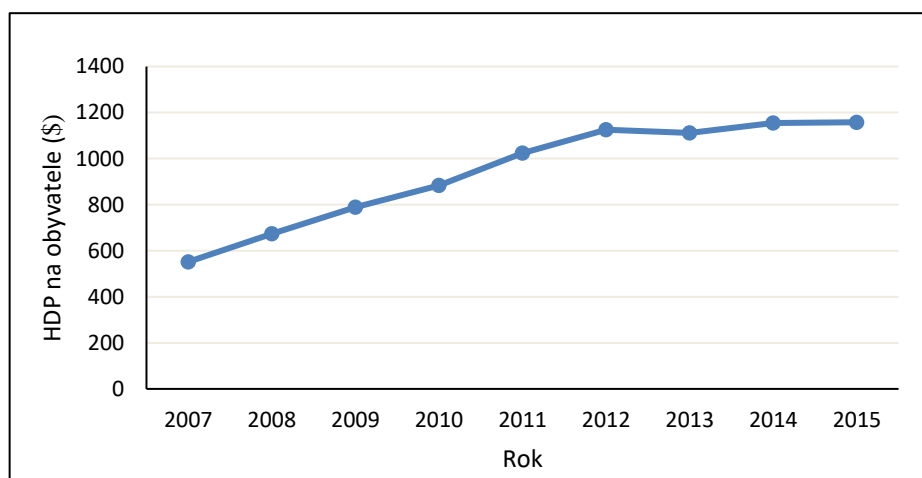
6.1 Ekonomické ukazatele

Nejnámější a nejpoužívanější hodnocení ekonomické vyspělosti států pochází od Světové banky. Ta klasifikuje země dle jejich hrubého národního důchodu (HND) přepočteného na osobu v amerických dolarech (USD) do čtyř skupin: země s vysokým důchodem, země s vyšším středním, nižším středním a nízkým důchodem, přičemž za rozvojové země jsou považovány státy posledních tří skupin (Syrovátka a Harmáček, 2014). Východní Timor je dle této klasifikace řazen do skupiny zemí s nižším středním důchodem s 2 180 USD na osobu (World Bank, 2015). Hodnocení Světové banky však neřadí země explicitně dle míry rozvoje, jelikož je posuzován jen jeden ukazatel a hodnocení je tímto příliš jednosměrné (Syrovátka a Harmáček, 2014).

Další klasifikaci nabízí jiná významná instituce, Mezinárodní měnový fond (IMF). Ten do svých kritérií zařazuje kromě hrubého národního důchodu také míru zapojení do světového finančního systému a rozložení vývozu. Země jsou pak rozděleny pouze do dvou kategorií: vyspělé ekonomiky a vynořující se a rozvojové ekonomiky. Východní Timor spadá do skupiny mezi 29 zemí rozvojových ekonomik, subregionu vynořující se a rozvojové Asie (IMF, 2016).

6.1.1 Hrubý domácí produkt

Pro mezinárodní srovnání ekonomické výkonnosti a ekonomické úrovně všech zemí světa je používán souhrnný ukazatel hrubý domácí produkt (HDP). Jedná se o makroekonomický agregát veškeré výroby (statků a služeb) v daném státě za dané období. Hodnota HDP ve Východním Timoru byla v roce 2015 1 158 USD na obyvatele, což tuto zemi řadí na 174. místo ze 195 hodnocených zemí. Před ním v pořadí se umístily jiné rozvojové země jako například Somálsko, Burundi nebo Středoafriická republika (World Bank, 2015). I když má ekonomická výkonnost země rostoucí charakter, jak dokazuje graf (obr. 1), do životní úrovně obyvatel se téměř nepromítá. Ekonomika Východního Timoru je značně závislá na příjmech z ropného průmyslu, v roce 2013 tyto příjmy tvořily 95 % všech státních příjmů. Vláda však těchto příjmů nevyužívá efektivně a domácí investice podporují ekonomický růst jen málo. To dělá z Východního Timoru jednu z nejchudších zemí asijsko-pacifického regionu (Asian Development Bank, 2014).

Obr. 1 Vývoj HDP na obyvatele v letech 2007 – 2015 (vlastní zpracování dle World Bank, 2015)

6.2 Ukazatele sociálního rozvoje

Pro hodnocení lidského rozvoje a sociálního rozvoje společnosti nelze použít jen ekonomických ukazatelů, protože ty ze své peněžní podstaty nezahrnují sociální, kulturní a environmentální aspekty rozvoje a nepostihují tak lidský faktor a pokrok společnosti ve směru vzdělanosti a gramotnosti. Z těchto důvodů byl Rozvojovým

programem OSN (UNDP) vytvořen nový index, Index lidského rozvoje (HDI), který postihuje kromě ekonomických i sociální aspekty rozvoje.

6.2.1 Index lidského rozvoje

Jak již bylo nastíněno výše, Index lidského rozvoje se skládá z několika indikátorů. Pro hodnocení rozvoje nepoužívá pouze úroveň ekonomického rozvoje, ale zahrnuje i lidskou stránku rozvoje, i když příjem přepočtený na obyvatele je zde také započítáván, zde je však používán k vyjádření životní úrovně obyvatel. Kromě HND na obyvatele přepočteného pomocí parity kupní síly (PPP \$) tento index hodnotí také průměrnou délku života, počet let školní docházky u dospělé populace od 25 let a výše a očekávanou dobu školní docházky u dětí. Hodnota HDI se pak pohybuje od 0 do 1 (Human Development Report, 2015).

Důvodem, proč tento index zdůrazňuje právě tyto oblasti lidského života, je jejich důležitost jak v lidském, tak ekonomickém rozvoji. Plnohodnotné vzdělání pomáhá lidem dosáhnout vyšší úrovně životního standardu, kterou by samotný ekonomický indikátor HND na obyvatele nemusel zachytit. UNDP také tímto indexem zdůrazňuje, že jsou to lidé, kteří tvoří konečné bohatství každé společnosti (Cypher a Dietz, 2004).

Pro rok 2014 byla hodnota HDI ve Východním Timoru 0,595, což tuto zemi řadí do kategorie zemí středního lidského rozvoje. Ze všech 188 hodnocených států a teritorií se umístil na 133. místě. Tabulka 1 zachycuje vývoj HDI v letech 2000 až 2014, jehož charakter byl rostoucí. V tomto období se hodnota HDI zvýšila z 0,468 v roce 2000 na zmiňovaných 0,595, což je růst 27,1 % a meziroční nárůst o 1,73 %. Ve sledovaném období se zvýšila hodnota všech sledovaných ukazatelů. Naděje na dožití při narození se zvýšila o 8,8 let, očekávaná doba školní docházky vzrostla o 1,9 roku. Průměrná délka školní docházky rovněž vzrostla, a to o 1,6 roku. Největší vývoj zaznamenal ukazatel HND na obyvatele, jehož hodnota se v tomto období zvýšila zhruba o 145 % (Human Development Report, 2015).

Tab. 1 Vývoj jednotlivých složek HDI v letech 2000 – 2014

Rok	Průměrná délka života	Očekávaná doba školní docházky	Průměrná délka školní docházky	HND na obyvatele (2011 PPP \$)	Hodnota HDI
2000	59,4	9,8	2,8	2 183	0,468
2005	64,2	10,6	3,3	2 274	0,505
2010	67,3	11,7	4,4	6 459	0,600
2011	67,6	11,7	4,4	7 957	0,611
2012	67,8	11,7	4,4	6 670	0,604
2013	68,0	11,7	4,4	6 162	0,601
2014	68,2	11,7	4,4	5 363	0,595

Zdroj: Human Development Report, 2015

6.2.2 Gender Development Index

Gender Development Index (GDI) byl představen UNDP v roce 2014. Jedná se o poměrně nový index, který měří genderovou nerovnost mezi muži a ženami ve třech základních oblastech lidského rozvoje: zdraví, vzdělání a životní úroveň, přičemž k výpočtu používá stejných indikátorů jako u HDI. Základ pro výpočet tohoto indexu pak tvoří HDI vypočtený samostatně pro muže a pro ženy. Výsledný GDI pak vzniká poměrem HDI žen k HDI mužů a vyjadřuje, jak moc a o kolik zaostávají ženy v rozvoji v poměru s muži (Human Development Report, 2015).

Jak ukazuje tabulka 2, ve Východním Timoru v roce 2014 můžeme pozorovat rozdíly mezi muži a ženami ve dvou ze tří dimenzí lidského rozvoje. Dimenze zdraví je porovnávána pomocí průměrné délky života. Ve Východním Timoru se ženy dožívají více než muži, a to až o 3,6 roku, což je všeobecně známým globálním trendem. Dimenze vzdělání je měřena pomocí průměrné délky školní docházky a očekávané doby školní docházky. Ženy v porovnání s muži zaostávají v obou indikátorech. K největšímu rozdílu dochází v životní úrovni, respektive příjmech obou pohlaví, kdy HND na obyvatele pro mužskou část timorské populace činil 7 530 USD a pro ženskou část jen 3 122 USD. Ve výsledném porovnání hodnota HDI byla pro muže 0,631 a pro ženy nižší hodnota 0,548 a konečná hodnota GDI činila 0,868. Pro porovnání jsou v tabulce také uvedeny hodnoty pro rozvojový stát Fidži, který se Východnímu Timoru podobá velikostí populace. Pro porovnání v rámci celého regionu jsou zde uvedeny také hodnoty oblasti východní Asie a Pacifiku. Z tohoto

srovnání můžeme vidět, že Východní Timor výrazně zaostává v rozvoji v porovnání s velikostně srovnatelným státem a je pod průměrem celého regionu.

Tab. 2 Složky HDI a hodnota GDI ve vybraných státech a regionu, 2015

	Průměrná délka života		Očekávaná délka školní docházky		Průměrná délka školní docházky		HNP na obyvatele		Hodnota HDI		Hodnota GDI
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	
Východní Timor	70,1	66,5	11,3	12,0	3,6	5,3	3 122	7 530	0,548	0,631	0,868
Fidži	73,2	67,2	16,0	15,5	9,8	10,0	4 274	10 592	0,699	0,743	0,941
Východní Asie a Pacifik	76,0	72,2	13,0	12,8	6,9	8,0	9 017	13 780	0,692	0,730	0,948

Zdroj: Human Development Report, 2015

7. Postavení žen ve Východním Timoru

Následující kapitola je stěžejní částí této práce a zabývá se konkrétním popisem postavení žen ve Východním Timoru, a to jak z historické perspektivy tak zároveň současným stavem jejich základních práv a postavením v timorské společnosti.

7.1 Postavení žen v období násilných konfliktů

Jak již bylo zmíněno v kapitole 4, Východní Timor čelil více než 20 let indonéské okupaci, která úspěšně potlačovala jakýkoliv odpor timorských obyvatel. Indonéská armáda tak činila skrz přísné a systematické utlačování obyvatel, porušováním jejich práv včetně znásilňování žen příslušníky indonéské armády, pohlavního zneužívání a porušování reprodukčního práva žen (Sissons, 1997).

Konkrétní definice reprodukčního práva vznikla na Mezinárodní konferenci o populaci a rozvoji v Káhiře v roce 1994 pořádané Populačním fondem OSN (UNFPA). Ten definuje reprodukční právo jako *„právo všech jedinců a párů svobodně rozhodnout o počtu svých potomků, načasování jejich narození a o věkových rozestupech mezi nimi, stejně tak jako právo na informace a prostředky, aby tak mohli učinit. Toto právo rovněž zahrnuje svobodně se rozhodovat bez diskriminace, nátlaku, donucení nebo násilí, to vše na základě již existujících dokumentů o lidských právech“* (UNFPA 2004, s. 46).

Také podle Charlesworth a Wood (2002) bylo násilí na ženách běžným a rozšířeným jevem během období okupace. Objevila se zde předtím neobvyklá forma násilí, nucené podávání antikoncepčních prostředků injekcemi. Tyto injekce byly ženám podávány pod záminkou jiných zdravotních prohlídek nebo jako doporučená běžná vakcinace. Indonéská armáda tak činila prostřednictvím programu KB (*Keluarga Berencana*), což byl Indonéský národní program kontroly populace, který ve Východním Timoru armáda vyhlásila během okupace.

Většina timorských obyvatel si program spojovala se snahou indonéských vůdců zabránit růstu tamní populace. To se projevovalo extrémní mírou nedůvěry obyvatel v tehdejší systém zdravotní péče. Lidé byli posíláni do nemocnic jen v nejnutnějších případech, v případech týkajících se těhotenství a porodů byla míra

docházky do zdravotních center z pochopitelných důvodů až extrémně nízká, což vedlo k dalším zdravotním komplikacím a potratům. Pokud se ženy odmítaly zúčastnit KB programu, bylo vyhrožováno přímo jim nebo jejich dětem. Sissons (1997) však také zmiňuje, že pro nedostatek důkazů není možné říci, že KB program byl ve Východním Timoru zaveden s cílem snížit počet obyvatel nebo omezit růst populace. Jak ale podotýká Saura (2002), statistiky mluví až o počtu 250 000 obětích, včetně žen a dětí, které umíraly na nepřímé následky okupace v důsledku zanedbání zdravotní péče, neléčených nemocí nebo hladu. Objektem sexuálního násilí, znásilnění nebo napadení během přítomnosti indonéských jednotek bylo až 40 % dívek a žen (Ferguson, 2011).

7.2 Současné postavení a práva žen

Východotimořané jsou výrazně patriarchální společností, ve které je muž hlavou společnosti rozhodující o všech záležitostech. Patriarchálně orientovaná struktura společnosti vychází z kultury východotimořanů, která byla nadále posílena patriarchálními tendencemi portugalských kolonizátorů (Devasahayam, 2009). Zejména ve venkovských oblastech je postavení žen stále viděno jako mužům podražené. Problémy genderové nerovnosti jako například domácí násilí, rozdílné socioekonomické postavení mužů a žen způsobují nízké sociální postavení žen v tamní společnosti (JICA, 2011).

Současné postavení žen ve Východním Timoru je ovlivňováno řadou zvyků a tradičních přístupů k ženám, zejména se jedná o tradice spojené s manželstvím. Uzavřít manželství lze ve Východním Timoru dvěma způsoby. Častěji používaný je tradiční způsob uzavření manželství. Méně častý je pak způsob uzavření manželství v kostele. Tradiční způsob sňatku mezi mužem a ženou doprovází řada tradičních zvyklostí. Jednou z nich je domorodá zvyklost zvaná *barlake*, která je považována za základní kámen východotimorské kultury a bývá představována jako součást širšího komplexu sociálních vztahů a kulturní výměny (Niner, 2012).

Barlake se vzhledem ke kulturní rozmanitosti východotimořanů liší, avšak základní princip zůstává stejný. Pokud muž dostane svolení od rodičů své nastávající manželky, musí rodinu dívky vyplatit jako jejich ztrátu pomocné ruky v domácnosti.

Zpravidla se jedná o peněžní obnos nebo materiální statky. Například v klanu Kabeisai se *barlake* skládá z deseti buvolů a finančního obnosu, který je vyjednáán s rodinou nevěsty. Jako symbol spojení obou rodin dává na oplátku i rodina nevěsty rodině ženicha za každého buvola jedno prase a za finanční obnos látku na ženichovo oblečení při obřadu. *Barlake* ve východotimorské kultuře představuje závazek mezi oběma rodinami o společném životě a poskytuje silnou morální oporu, která podporuje vzájemný respekt mezi oběma manžely. Tato tradice bývá také viděna jako symbol sociálního postavení a prestiže ve společnosti nebo jako forma uznání hodnoty ženy pro její rodinu (Khan a Hyati, 2012).

V současném Východním Timoru však domorodé tradice a zvyklosti čelí konfrontaci s moderní dobou. Efekt modernizace měl silný dopad i na tradiční zvyk *barlake*. Průzkum z roku 2003 ukázal, že *barlake* se praktikuje už jen v 50 % případů uzavření manželství. V posledních letech se také mění pohled na tento zvyk, kdy namísto symbolu vyjádření hlubokého respektu rodině nevěsty a ocenění jejího sociálního postavení je tento zvyk často chápán jednoduše jako cena zaplacená rodičům za nastávající manželku. V posledních letech taktéž dochází k přesvědčení, že *barlake* je hlavní příčinou domácího násilí, právě díky ceně, za kterou si ženu muži „kupují“. To jim umožňuje svoji manželku vidět jako jejich majetek a podle toho se také k nim tak chovat (Niner, 2012).

7.2.1 Zdravotní systém a zdraví žen

Při rekonstrukci zdravotního systému po indonéské okupaci pomáhalo vládě Východního Timoru několik mezinárodních organizací, konkrétně Světová banka Světová zdravotnická organizace, UNICEF a Populační fond OSN (UNFPA). Indonéská okupace zanechala zdravotní systém Východního Timoru ve velmi špatném stavu. Více než jedna třetina zdravotních zařízení byla zničena a ostatní vážně poškozena. Většina zdravotnického vybavení a materiálu byla též poškozena a jejich další použití bylo vyloučeno. 80 % kvalifikovaného zdravotního personálu se vrátilo do zpět do Indonésie. Do roku 2001 se však podařilo vládě Východního Timoru zajistit zdravotní personál v komunitních zdravotních zařízeních po celé zemi ve všech regionech. Zásoby léků byly stabilizovány (Tulloch, 2003).

Velkým problémem v zemi v oblasti zdravotní péče zůstává přístup a doprava do nemocnic, zdravotních center a zařízení. Jak uvádí Price et al. (2016), je nutné v tomto případě zohlednit členitost terénu země, jelikož centrální část ostrova tvoří vysoké pohoří. Zejména obyvatelé odlehlých vesnických oblastí omezuje v přístupu ke zdravotní péči jednak slabá infrastruktura a dále i geografická vzdálenost k nejbližšímu zdravotnímu středisku. Stav většiny silnic a komunikací (90 %) je Východním Timoru hodnocen jako špatný nebo velmi špatný. Ke zhoršenému stavu silnic a komunikací dále přispívá i podnebí. V období dešťů je nesnadné překonat i krátké vzdálenosti, sesuvy půdy a rozvodněné řeky dále zhoršují jinak už špatný stav infrastruktury (Government of Timor-Leste, 2010).

Pro 44,9 % obyvatel byla při jejich poslední návštěvě vzdálenost zdravotního zařízení pod jednu hodinu. Nicméně pro téměř jednu třetinu pacientů (29,2 %) byla vzdálenost do nejbližšího zařízení přes dvě hodiny a 5,1 % pacientů bylo nuceno cestovat i více než pět hodin. Většina těchto pacientů (77,9 %) se do zdravotních zařízení dopravovalo pěšky, zbylí pomocí motocyklu (9,2 %) nebo automobilu (5,1 %). Právě vzdálenost odrazuje většinu pacientů od vyhledání zdravotní péče zejména při méně vážných stavech a při preventivní péči, ale avšak také i při velmi vážných stavech, protože samotná cesta je viděna jako možné zhoršení pacientova stavu (Zwi et al., 2009).

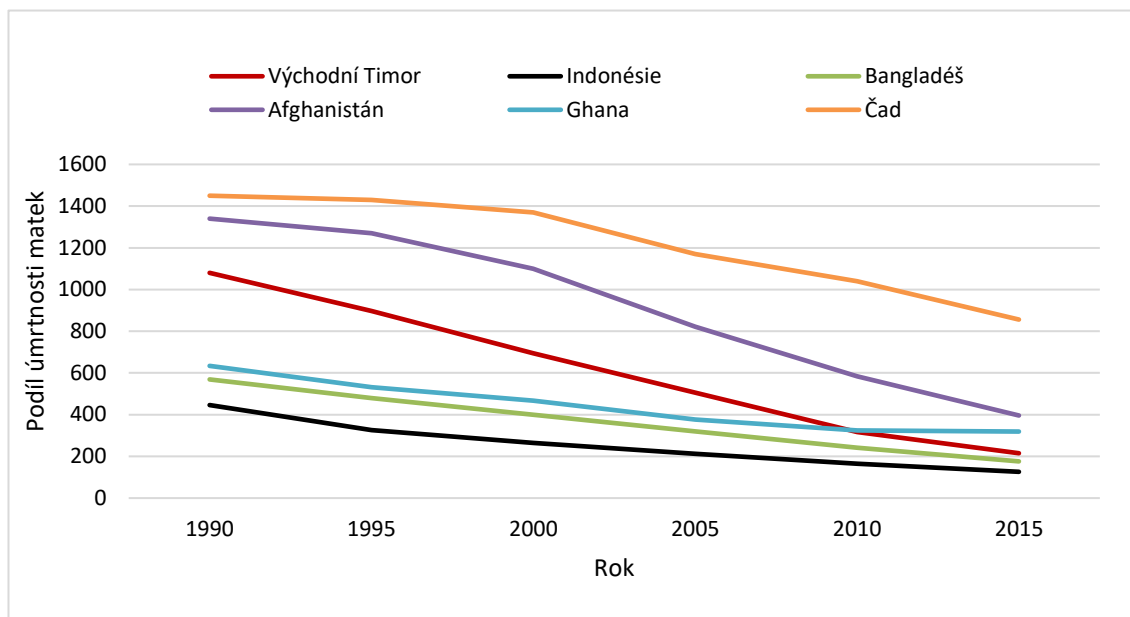
I když je zdravotnictví ve Východním Timoru bezplatné, dodatečné náklady jako výše zmíněná doprava dělají zdravotní péči pro většinu obyvatel nedostupnou nebo velmi nákladnou. Komunity tak byly často nuceny touto situací vyvinout si vlastní způsoby dopravy. Jak uvádí Price et al. (2016), většina nemocných nebo zraněných spoléhá na rodinu, která je dopraví pomocí *gerobaku*, tradičního dopravního prostředku, který může být popsán jako otevřený vozík. Tato situace může být nebezpečná zejména pro těhotné ženy a ženy s více dětmi, které v případě porodu musí spoléhat na ostatní členy komunity.

Východní Timor vykazuje vysokou míru porodnosti. Míra porodnosti je důležitým demografickým indikátorem při určení postavení žen ve společnosti (NDS, 2010a). Podle Demographic and Health Survey 2009-2010 v současnosti připadá ve Východním Timoru na jednu ženu 5,7 porodů, což je nejvíce v regionu

jihovýchodní Asie i v celé Asii. Porodnost je tradičně vyšší ve venkovských oblastech, kde na ženu připadá 6 porodů, zatím co ve městech na jednu ženu připadá 4,9 porodů. Ženy na venkově tak mají v průměru o jedno dítě více než ženy žijící ve městech. Porodnost ve východotimorské společnosti je výrazně spojena s úrovní vzdělání žen. S klesající úrovní vzdělání žen roste míra porodnosti a naopak. Na ženy bez jakéhokoli vzdělání připadá 6,1 porodů v porovnání se ženami, které dosáhly středoškolského vzdělání (2,9 porodů). Tradicí jsou ve Východním Timoru i domácí porody. Bylo zaznamenáno, že v nemocnicích nebo jiných zdravotních zařízeních porodí méně než 30 % žen (JICA, 2011).

Domácí porody probíhají za účasti starší příbuzné ženy, která již má zkušenosti s těhotenstvím a porodem. Dále s domácím porodem také často pomáhá *daya* (tradiční porodní asistentka) nebo *dukun* (domorodý léčitel). Ženy, které se rozhodnou dítě porodit v prostředí domova, mají většinou zkušenosti z předešlých těhotenství bez komplikací a v důsledku toho se rozhodnou zdravotnické zařízení nenavštívit. Při rozhodování o místě porodu hraje roli také geografická vzdálenost, která je ve Východním Timoru všeobecným problémem, jak bylo zmíněno výše. Zdravotnická zařízení vybavená k porodům jsou převážně k dispozici jen v okresních městech, což často vede ke komplikacím během porodu a neřídka kdy i k úmrtí dítěte nebo matky. Rozhodování o místě porodu je ve Východním Timoru výrazně spojeno také se socioekonomickým postavením ženy, která je ve většině případů závislá na příjmech svého manžela. Předchozí snaha vlády Východního Timoru podpořit porody ve zdravotnických zařízeních nevyřešilo problémy, které ženy mají s přístupem do těchto zařízení, jako již výše zmíněná nedostupnost zdravotnických zařízení a vysoké náklady na dopravu (Wild et al., 2010).

Vážným problémem v oblasti zdraví žen zůstává ve Východním Timoru vysoká míra úmrtnosti matek, která je jednou z nejvyšších na světě a nejvyšší v regionu jihovýchodní Asie (Wild et al. 2010; UNICEF 2012). Porovnání mateřské úmrtnosti ve vybraných rozvojových zemích znázorňuje následující graf (obr. 2).

Obr. 2 Vývoj podílu úmrtnosti matek v letech 1990-2015 (počet úmrtí matek na 100 000 živě narozených dětí), vlastní zpracování dle World Bank, 2015

Mateřská úmrtnost je definována jako jakékoliv úmrtí ženy, které nastalo během těhotenství, porodu, nebo do dvou měsíců od porodu nebo od ukončení těhotenství (NDS, 2010a). I když se podíl úmrtnosti matek ve Východním Timoru dlouhodobě snižuje, v roce 2015 byl podíl mateřských úmrtí k 100 000 živě narozených dětí 215, což zemi řadí na 142. místo ze 190 hodnocených zemí. Oproti roku 1990 je to posun o 33 míst, kdy se Východní Timor v hodnocení zemí nacházel na 175. místě s podílem 1080 mateřských úmrtí na 100 000 živě narozených dětí. Vyšší podíl mají jen některé rozvojové země, jako například Afghánistán nebo Čad.

Vláda Východního Timoru si je vědoma důležitosti základního vybavení a komplexních služeb pro ženy během těhotenství a porodu. Proto v roce 2004 představila Národní strategii reprodukčního zdraví (angl. *National Reproductive Health Strategy*), jejímž cílem a prioritou je snížení mateřské úmrtnosti v zemi. Tohoto cíle chce vláda dosáhnout pomocí čtyř strategických přístupů (NDS, 2010a):

- Podstatně zvýšit povědomí široké veřejnosti o možných komplikacích během těhotenství a porodu
- Zlepšit úroveň a pokrytí předporodní, porodní a poporodní péče

- Zlepšit pohotovostní těhotenskou péči prostřednictvím včasného rozpoznání komplikací během těhotenství
- Integrovat efektivní rozpoznání sexuálně přenosných nemocí včetně HIV do předporodní péče.

7.2.2   Vzdělání žen a dívek

Vzdělání ve Východním Timoru prošlo třemi různými systémy. Během koloniálního období přinášeli Portugalci do země západní styl vzdělávání a osnov, avšak přístup k tomuto vzdělání převážná většina východotimorských obyvatel neměla. Vzdělávání byli zejména muži ve vyšším postavení, kteří podporovali portugalskou vládu v zemi nebo ti, kteří vykonávali správní funkce v zemi. Během indonéské okupace bylo již vzdělání běžným obyvatelům dostupné. Indonéský vzdělávací systém se skládal ze šestileté docházky na základní škole, tří let nižšího středoškolského vzdělání, tří let vyššího středoškolského vzdělání a vyššího vzdělání na univerzitách, skládající se ze čtyř let docházky (NDS, 2010a).

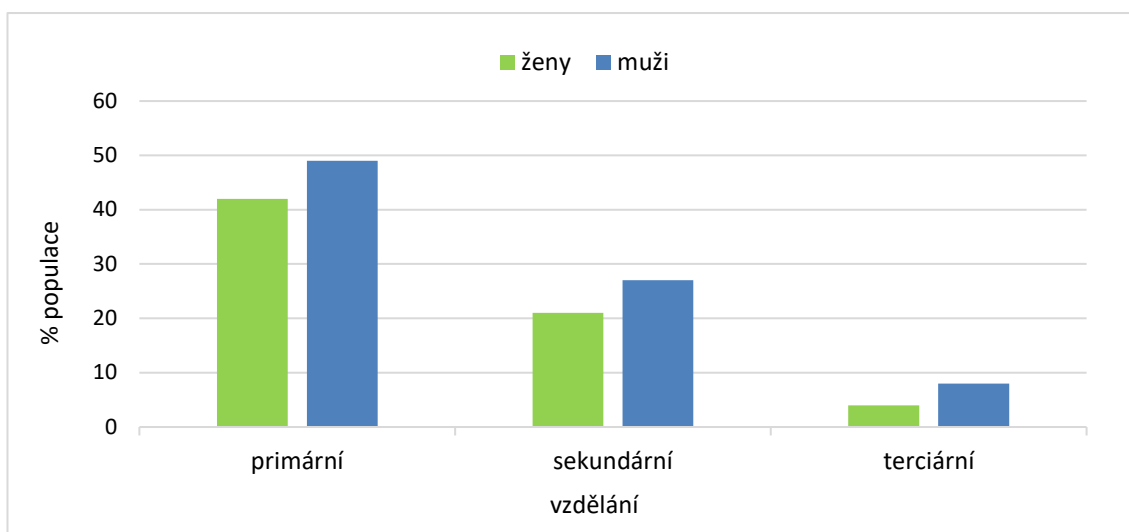
Od roku 2008 je vzdělávací systém Východního Timoru pětistupňový. V zemi nyní existuje 142 zařízení pro předškolní vzdělávání, 1008 základních škol, 57 zařízení pro před středoškolské vzdělání a 91 středních škol, které jsou rozděleny do dvou směrů, na obecné střední školy, které připravují studenty na univerzitní vzdělání (74 škol) a technické střední školy (17 škol), které studenty připravují na nástup do zaměstnání. 11 škol ve Východním Timoru slouží pro terciární vzdělávání. Za základní vzdělání je považováno devět let školní docházky a tato docházka je povinná (Asian Development Bank, 2014).

Situace týkající se vzdělání se ve Východním Timoru obecně zlepšuje. V roce 2010 bylo zapsáno do základních škol 94 % dívek a 92 % chlapců, což je nárůst o 10 % z roku 2008, kdy bylo na základním stupni vzdělání zapsáno 82 % dívek a 84 % chlapců. Navzdory těmto vysokým hodnotám je počet studentů navštěvující střední stupeň vzdělání stále nízký u obou pohlaví. V roce 2010 bylo na středním stupni zapsáno 17 % chlapců a 21 % dívek. Mezi důvody pro takto nízkou docházku patří jednak vysoký počet opakování prvních ročníků, ale i nutnost pomáhat v domácnosti nebo pracovat za účelem zvýšení příjmu rodiny, chybějící sanitární

vybavení škol, kvalita vyučování (průměrný počet žáků ve veřejné škole je 41) a dodatečné náklady na učební pomůcky a školní poplatky. Genderová nerovnost začíná být viditelná na vyšším stupni vzdělání, kde chlapců je zapsáno několikrát více než dívek. Tradiční postoje k mladým dívkám jim určují zůstat v blízkosti domova a tudíž cestování z místa bydliště do hlavního města, kde sídlí univerzita, je pro ně nemožné. Roli v této oblasti také často hraje brzké těhotenství východotimorských dívek. Pokud finanční náklady na vzdělání dětí dosáhnou maximální míry v poměru s příjmy rodiny, rodiče preferují vyšší vzdělání pro chlapce jako lepší investici do budoucna (Asian Development Bank, 2014).

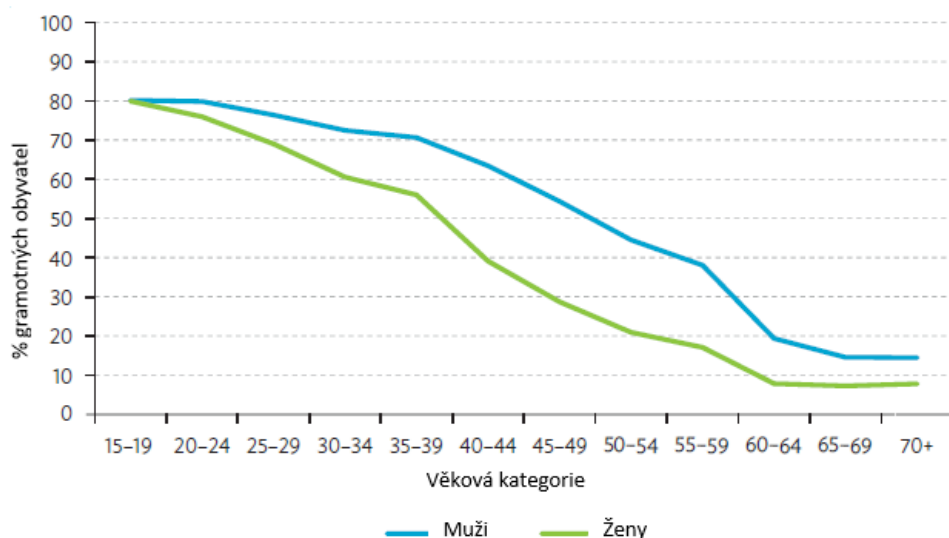
Míra vzdělanosti se u dospělých žen liší podle oblasti a regionu, ve kterém žijí. Míra žen bez vzdělání ve venkovských oblastech dosahuje 42 %, což je téměř dvakrát více než v městských oblastech, kde 22 % žen nedosáhlo žádného vzdělání. Středoškolské vzdělání dokončilo 16 % žen v městských oblastech a jen 5 % žen žijících ve venkovských oblastech. Nejméně žen bez vzdělání žije v hlavním městě Dili (16 %), naproti tomu v regionu Ermera nemá žádné vzdělání více než polovina tamních žen (52 %) (NDS, 2010a).

I když genderové rozdíly na primárním stupni vzdělání jsou téměř nepatrné, struktura dosaženého vzdělání u dospělých (15 let a starších) vykazuje již podstatné rozdíly mezi muži a ženami, jak dokazuje graf (obr. 3). Podíl mužů je vyšší ve všech stupních vzdělávání. Podle sčítání lidu v roce 2010 dokončilo alespoň primární stupeň vzdělání 49 % a 42 % žen. Sekundární vzdělání dokončilo 27 % mužů starších 18 let v porovnání s 21 % žen. Vyšší (terciární) vzdělání má ve Východním Timoru pouze 8 % mužů a 4 % žen. Sociální postavení a očekávané genderové role žen ve východotimorské společnosti způsobují, že rodiče méně pravděpodobně investují do jejich vzdělání. Od mladých žen a dívek se očekává pomoc jejich matkám s domácností nebo se starostí o mladší sourozence (Wild, 2010).

Obr. 3 Struktura dosaženého vzdělání dle pohlaví, 2010 (vlastní zpracování dle Asian Development Bank, 2014)

Gramotnost dospělé populace (starších 15 let) je ve Východním Timoru nízká, gramotných mužů je 63 % a pouze 52 % žen. Genderová nerovnost je viditelná zejména u starší populace, kdy největší rozdíl mezi pohlavími (znázorněný na obr. 4) je u věkové skupiny 40-59 let. Jak již bylo řečeno výše, míra vzdělanosti se ve Východním Timoru zlepšuje a tak se genderová nerovnost s mladším věkem postupně stírá.

Obr. 4 Míra gramotnosti dle pohlaví v roce 2010 (Ibid)

7.2.3 Ženy a přístup k půdě a majetku

Půda je jedním ze základních prostředků nezbytných k životu v zemědělských typech společností. Jednou z takovýchto společností je i Východní Timor, kde 75 % obyvatel žije v odlehlých a venkovských oblastech a jejich zdrojem obživy i přežití je subsistenční typ zemědělství (Thu, Scott a Van Niel, 2007).

Kulturní tradice se promítají i do způsobu užívání a vlastnění půdy a ve Východním Timoru také výrazně odrážejí hlubší strukturu společnosti, zejména pak genderové vztahy v rámci komunity (Fitzpatrick, 2002). To potvrzují i Narciso a Henriques (2012), kteří uvádějí, že systém, který Východním Timoru přetrvává, je tradiční způsob držby půdy, ve kterém přístup, užívání půdy a s tím i spojené rozhodování a povinnosti kolem půdy a pozemků jsou zpravidla určovány normami a principy založenými na věku, pozici v rodokmenu a pohlaví.

I přes kulturní rozmanitost východotimorských obyvatel zde převládají dva hlavní tradiční způsoby držby a využívání půdy, lišící se podle převládajících genderových vztahů, patrilineární a matrilineární. I když je většina etnolingvistických skupin ve Východním Timoru výrazně patrilineární, existuje zde i menšina společností matrilineárních. Populace patřící k těmto skupinám se nacházejí zejména v regionech Cova Lima, Bobonaro a Manufahi a dohromady nepřevyšují více než 13 % celkového obyvatelstva (Narciso, Henriques a Tilman, 2012).

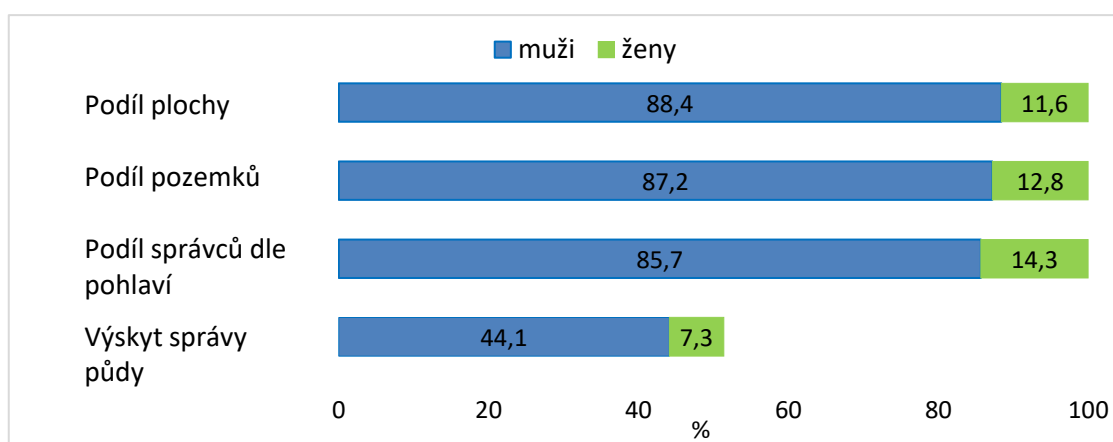
V patrilineárních komunitách mohou ženy získat půdu pouze prostřednictvím uzavření manželství. Ženy mohou na společném pozemku manželů žít, využívat a spravovat půdu, ale vlastnické právo na tuto půdu jim v těchto komunitách nepřipadá. V případě úmrtí obou rodičů a následného dědictví dědí pozemky v patrilineárních komunitách jejich potomci mužského pohlaví (Fitzpatrick, 2002). Jak ale uvádí Thu, Scott a Van Niel (2007), oba dva systémy jsou do určité míry flexibilní. V případě, že se v této komunitě dcera do smrti svých rodičů nevdá a žádní potomci mužského pohlaví v rodině nejsou, dědí půda právě ona. V matrilineárních komunitách naopak po smrti rodičů dostává při dědictví pozemků a půdy přednost dcera. Genderové rozdíly panují i při rozdělení povinností. Ženy se typicky starají o pěstování plodin a muži jsou zodpovědní za jejich prodej na místním trhu, a to jak

v patrilineárních, tak i matrilineárních komunitách. V matrilineárních komunitách se více projevuje sdílené rozhodování související s chodem domácnosti.

Zajímavou a výraznou roli při nabývání pozemků ve Východním Timoru hraje stěhování partnerů za svým protějškem po uzavření sňatku. V matrilineárních komunitách je pravidlem, že se muž přistěhuje na pozemek ženy, jelikož mu podle tohoto systému vlastnická práva nad půdou nepřísluší. I v tomto případě se projevuje určitá flexibilita, kdy v případě, že muž pochází z regionů vyšší sociální prestiže (Dili nebo Bacau), se naopak žena přistěhuje za manželem (Narciso et al., 2012).

I když většina žen popisuje rozdělení práv ohledně půdy a majetku jako harmonické a své role v domácnosti akceptují, absence formálně uznaného vlastnického komplikuje ženám situaci zejména v případě rozvodu nebo úmrtí manžela. CEPAD (2014) ve své zprávě uvádí případ, kdy žena ztratila právo žít na manželově pozemku po jeho smrti, protože neměla dobrý vztah se svými švagry. Taktéž v případě rozvodu žena opouští manžela, jejich společný dům a pozemky a prakticky nemá místo, kde by dále žila (Ibid).

Ve Východním Timoru v důsledku převahy neformálního tradičního práva na půdu nad formálním právem mluvíme spíše o správě půdy a pozemků než o vlastnictví. Strukturu správy půdy a pozemků dle pohlaví můžeme porovnat na obr. 5. Ve všech sledovaných ukazatelích převládají muži a v případě struktury rozdělení pozemků mezi obě pohlaví se ukazuje, že muži vlastní až 87 % pozemků (Kieran et al., 2015).

Obr. 5 Struktura správy půdy a pozemků dle pohlaví (Ibid)

8. Domácí násilí a násilí na ženách

Dle Meiksin et al. (2014) ve Východním Timoru existovalo nebo stále existuje několik faktorů, které podmiňují domácí násilí a násilí na ženách. Jedním z těchto faktorů je bezesporu historie násilných konfliktů, jejíž následky přetrvávají i v současné timorské společnosti a dle JICA (2011) je pro muže vyrůstající v násilném prostředí obtížné najít jiné způsoby řešení problémů než za pomoci násilí. Dalším faktorem podmiňující násilí na ženách jsou striktní genderové role a patriarchální uspořádání společnosti, které přisuzuje dominantní postavení mužům a ženám pouze nižší postavení ve společnosti. V některých oblastech Východního Timoru dokonce přetrvává přesvědčení, že manžel by měl svou manželku fyzickým násilím trestat či vychovávat. Jak poznamenává Niner (2012), k vysoké míře domácího násilí ve Východním Timoru přispívá dle některých kritických názorů i tradičně uzavírané manželství, při kterém se vyjednává *barlake* (viz podkapitola 6.2), což muže podporuje v zacházení s jejich manželkami jako s jejich majetkem.

Přestože na téma domácího násilí a obecně násilí na ženách ve Východním Timoru bylo napsáno několik studií, přesné statistiky počtu obětí jsou neúplné. Jediným statistickým zdrojem v této oblasti je Demographic and Health Survey 2009-2010, který uvádí, že zkušenosti s fyzickým, emocionálním nebo sexuálním násilím způsobených manželem nebo partnerem mělo 38 % žen (NDS, 2010a).

Jak již bylo zmíněno výše, oficiální statistiky neodpovídají častým výskytům domácího násilí popisovaných ženami v mnoha rozhovorech. Důvody, proč ženy cítí, že nemohou, neměly by nebo nechtějí vyhledat pomoc nebo spravedlnost se různí. Ve zprávě International Rescue Committee bylo častým jmenovaným důvodem přesvědčení mezi ženami, že domácí násilí je něco, s čím se v rámci manželského života musí smířit. Mezi ženami také převládalo přesvědčení, že nahlášení jejich případu nepřilepší, naopak by mohlo zhoršit vztahy mezi oběma rodinami nebo agresivitu jejich manželů zintenzivnit (Swaine, 2003).

8.1 Formální právo

Zákon proti domácímu násilí byl ve Východním Timoru přijat v roce 2010 a domácí násilí definuje poměrně široce jako: *„jakýkoliv čin nebo série činů způsobených členem rodiny jinému členovi v rodině, kde existuje nadvláda ekonomická nebo fyzická, nebo člověkem, který se svým současným nebo bývalým partnerem měl intimní vztah, který vedl nebo může vést k fyzické, psychologické nebo sexuální újmě, ekonomickému zneužívání zahrnující výhrůžky, jako například i zastrašující činy, ublížení na zdraví, agrese, nátlak, obtěžování nebo omezování svobody“* (Democratic Republic of Timor-Leste 2010, s. 2).

Tato ne příliš konkrétní definice domácího násilí přispívá k rozdílným výkladům při posuzování případů napadení ženy mužem ať už oficiálními orgány činných ve formálním právním systému nebo neziskovými organizacemi, které pracují s oběťmi domácího násilí. Pojem domácí násilí bývá navíc také často zaměňován ženami samotnými, které v důsledku neinformovanosti, omezenému fyzického přístupu k oficiálnímu právnímu systému nebo neznalosti svých práv násilné činy svého partnera akceptují či skrývají (UNDP Timor-Leste, 2011).

Přístup k efektivnímu právnímu systému je přitom klíčovým aspektem při snaze snížit násilí na ženách. Právní systém jednak definuje, jaké chování má být akceptováno a jaké už nikoliv, v další fázi pak pomocí trestního stíhání pachatele násilného činu potlačuje pocit studu a přispívá k psychickému zotavení obětí domácího násilí (AUSAID, 2008).

Z chybějících dat tudíž vyplývá, že většina případů domácího násilí zůstane oficiálně neohlášena. I přesto, že je domácí násilí ve Východním Timoru považováno za trestný čin, z průzkumu vyplývá, že pouze 7 % dotázaných v takových případech kontaktovalo jako první policejní orgán. Kromě důvodů zmíněných výše, kdy se ženy ostýchají případ oficiálně nahlásit, existuje další důvod, proč případy domácího násilí nejsou přesně zachyceny. Tradičně jsou případy domácího násilí ve Východním Timoru řešeny za pomoci neformálního tradičního práva, jelikož komunity upřednostňují řešení rodinných sporů dohodou mezi dvěma zúčastněnými stranami před oficiálním postupem, kde by případ již nebyl vnitřní záležitostí komunity (UNDP Timor-Leste, 2011).

8.2 Tradiční neformální právo

Jako nejčastější důvody pro zvolení neformálního tradičního práva před formálním východotimořané uvádějí: dostupnost, známost a důležitost zachování domorodých zvyků (68%), důvěra v postoje hluboce zakořeněné v kultuře a tradicích jednotlivých komunit (17%) a posvátný charakter postupů při řešení sporů (7%) (The Asia Foundation, 2013).

Hlavním rozdílem mezi formálním a neformální právem ve Východním Timoru je přednost zájmů komunity před zájmy jedince. V případech domácího násilí je dle tradičního systému práva volen postup dohody, který má za cíl příliš netrestat viníka a spíše zachovat stabilitu a harmonii v dané komunitě. Neformální právo vidí případy napadení ženy mužem více jako čin páchaný proti komunitě a vztahům mezi oběma rodinami než jako trestuhodný čin proti ženě samotné. Principy lidských práv nebo genderové rovnosti tudíž v řešení sporů nehrají žádnou roli (Butt, David a Laws, 2009).

Důležitou roli v systému tradičního práva hrají ve Východním Timoru vedoucí představitelé komunity a starší, kteří rozhodují o vině a následně dohlížejí nad plněním dohody. Nejčastěji se jedná o *Chefe de Suco* (nejvyšší představitel osady), *Chefe de Aldeia* (nejvyšší představitel vesnice) a *Lian Nain* (tradiční nejvyšší představitel zabývající se řešením konfliktů, rozhodnutí činí v souladu s domorodými pravidly a normami). Dohoda může zahrnovat vyplacení škody, veřejné ponížení, práce navíc v komunitě, ústní nebo písemnou omluvu a slib o neopakování činu (UNDP Timor-Leste, 2011).

Z dostupných průzkumů vyplývá, že při neformálním procesu hraje také velkou roli rodina ženy, která se stala obětí domácího násilí. V případě, kdy žena přišla o své nejbližší příbuzné (rodiče a bratra), neměla nikoho, kdo by se před místními nejvyššími představiteli vesnice zasazoval o její práva a její případ tak nebyl brán v potaz. Podobným případem byl případ ženy, která byla nucena vdát se za důstojníka indonéské armády během okupace a byla rodinou i komunitou zavržena jako „*feto aat*“ (zlá žena). V takovémto případě tato žena neměla vůbec právo vznést svůj případ fyzického násilí před staršími. Evidovány jsou však i opačné případy, kdy by bez zásahu rodinných příslušníků ženy trpěly násilné chování svého manžela

nebo partnera i nadále. Příkladem této situace je případ ženy, jejíž sestra si všimla pohmožděnin na jejím těle a pomohla tak opakovaně napadané ženě k upozornění na její případ. Bez jejich pomoci by žena jinak neměla odvalu nahlásit svého násilného manžela (The Asia Foundation Timor-Leste, 2012).

Ekonomická závislost je dalším z faktorů, proč se ženy rozhodnou násilné chování svého partnera nebo manžela neoznámít. Mnohé ženy v rozhovoru uvedly, že kdyby domácí násilí oznámily oficiálním úřadům, jejich partner nebo manžel by mohl jít do vězení a tudíž by neměl kdo živit je ani jejich děti. Další překážkou pro ženy se jeví také vyhrožování ze strany muže, kdy pod pohrůžkou omezení příjmů nutil ženu o jeho nevhodném chování mlčet. Ani v případě, kdy se žena rozhodne o situaci v domácnosti promluvit, případně od svého manžela odejít, nejsou následky takového konání jednoduché. Ženy ve Východním Timoru čelí jednak velkému nátlaku ze strany své rodiny na zachování harmonických vztahů, ať už v rodině nebo v komunitě, a proto je pro ně často nemožné od svého manžela odejít právě z tohoto důvodu nebo z výše zmíněné ekonomické závislosti na něm. Za druhé, ženy v timorské společnosti čelí i značné míře sebeobviňování a obvinění ze strany ostatních, že právě ony jsou příčinou násilného chování. To souvisí s přesvědčením, že manžel má právo svou ženu tímto způsobem trestat a vychovávat (Asian Development Bank, 2014).

9. Ekonomická aktivita žen

Východotimorská společnost je zemědělským typem společnosti, kde subsistenční hospodářství je základním zdrojem přežití. Zemědělská aktivita je vyšší ve venkovských oblastech, kde žije až 75 % obyvatelstva (Thu, Scott a Van Niel, 2007). V zemědělství jsou více aktivní ženy, kdy se na zemědělských činnostech okolo farmy podílí až 88 % všech žen, oproti mužům, kteří tvoří 82 % (Market Development Facility, 2014).

Ženy dle striktně rozdělených rolí vykonávají většinu fyzicky nenáročných zemědělských činností okolo farmy, jako péči o hospodářská zvířata a pěstování zemědělských plodin (zejména kukuřice, kasava, fazole, ovoce). Muži jsou typicky zodpovědní za těžší fyzickou práci nevhodnou pro ženy a za prodej plodin na místním trhu. Veškerý příjem z této aktivity tak připadá jim. V případech, kdy produkty na trhu prodává žena, se od ní i tak očekává, že předá veškerý výdělek, který získala prodejem, manželovi (CEPAD, 2014).

Většina těchto plodin je však produkována za účelem samozásobení a nevytváří tak stabilní příjem domácností i v důsledku omezených dovedností zpracování těchto primárních produktů a také z důvodu, že zemědělské činnosti v samozásobitelství jsou jako pracovní pozice neplacené a do oficiálních statistik zaměstnanosti se nezapočítávají (JICA, 2011).

Ženy, ale i muži, zejména ve venkovských oblastech, nemají dostatečný přístup k informacím o vládních programech, technologiích, příležitostech na trhu nebo o tom, jak začít podnikat. Přesto se ve Východním Timoru některým ženám daří podnikat a tvoří 16 % všech formálních podniků. Naprostá většina těchto podniků je zaměřena na prodej potravin, maloobchody, restaurace a služby, což odráží roli žen jako pečovatelek v ekonomice (Market Development Facility, 2014).

Ekonomická aktivita žen je do jisté míry omezena jejich povinnostmi se starat o domácnost a potomky. Čím více potomků žena ve Východním Timoru má, tím méně je pravděpodobné, že se bude aktivně podílet na ekonomické aktivitě vytvářející příjmy. Péči o domácnost, potomky, nemocné nebo starší členy domácnosti však ženy přispívají k ekonomické aktivitě nepřímo, avšak do oficiální zaměstnanosti se

tyto aktivity též nezapočítávají, i když ženám zaberou většinu času. Ženy mají ze zákona nárok na tříměsíční placenou mateřskou dovolenou a po návratu do práce je jim umožněno každý den na dvě hodiny po dobu tří měsíců odcházet domů pečovat o nejmenší potomky (JICA, 2011).

Ekonomicky aktivní obyvatelstvo (starší 15 let, zaměstnaní i nezaměstnaní) tvoří ve Východním Timoru 42 % z celkového obyvatelstva. Bez neplacených forem pracovních aktivit (samozásobitelství, péče o domácnost) je rozdíl v zastoupení pohlaví v ekonomicky aktivním obyvatelstvu výrazný, kdy ekonomicky aktivních mužů je 56 % a jen 27 % žen. Podíl žen na pracovní síle se výrazně mění s jejich věkem. Nejvíce ekonomicky aktivních žen je ve věku 45-59 let, kdežto nejvíce ekonomicky aktivních mužů je ve věku 30-49 let. Poměrně vysoký věk u žen odráží omezené možnosti účastnit se pracovního procesu v jejich produktivních letech. Možnost pracovat pro ženy je ovlivněna několika dalšími faktory specifickými pro východotimorskou společnost. Mezi tyto faktory patří brzké těhotenství a vysoká míra porodnosti, což ženám umožňuje zapojit se plně do pracovního procesu až v pozdějším věku po osamostatnění všech potomků (Asian Development Bank, 2014).

Zaměstnanost v sektorech východotimorského hospodářství znázorňuje tabulka (obr 2).

Tab. 3 Zaměstnanost dle sektorů hospodářství a pohlaví

Sektor	Muži	Ženy
Primární	%	%
Zemědělství, lesnictví, rybolov	52,0	50,0
Sekundární		
Zpracovatelský průmysl, stavebnictví	9,4	7,5
Terciární		
Velkoobchod a maloobchod	14,0	25,0
Doprava, skladování	4,7	0,0
Ubytování a stravovací služby	0,6	1,3
Pojišťovnictví, finance, realty	1,8	1,3
Administrativa	3,5	0,0
Administrativa ve veřejné správě	3,5	1,3
Školství, umění, zdravotnictví	9,9	12,5

Zdroj: vlastní zpracování na dle Asian Development Bank (2014)

Hospodářství Východního Timoru lze rozdělit obdobně jako u všech států na primární, sekundární a terciární sektor. Největší část populace zaměstnává primární sektor (ve Východním Timoru hlavně odvětví zemědělství), což je typické pro rozvojové země. Dle Timor-Leste Labour Force Survey v roce 2010 pracovalo v zemědělství 52 % mužů a o něco méně žen (50 %). Ve zpracovatelském průmyslu a stavebnictví pracovalo 9,4 % mužů a 7,5 % žen. Zajímavých rozdílů si můžeme všimnout v sektoru služeb, kde v roce 2010 pracovalo 38 % mužů a 41,4 % žen. Genderové rozdíly se projevují zejména v oblasti administrativy a administrativy ve veřejné správě, kde pracovaly jen 1,3 % žen a 7 % mužů. Zde se projevuje nadřazené postavení mužů, kteří ve Východním Timoru vykonávají výše postavené a správní funkce již od dob koloniální nadvlády Portugalska. Ženy naopak nacházejí uplatnění zejména na pozicích v maloobchodech a velkoobchodech, ve školství nebo zdravotnictví (NDS, 2010b).

10. Gender mainstreaming ve Východním Timoru

10.1 Gender mainstreaming v rámci mise OSN

V 90. letech 20. století si mezinárodní organizace začaly uvědomovat zásadní význam genderové rovnosti jako prostředku nastolení a udržení míru a demokracie v postkonfliktních státech. OSN jako globální mezinárodní organizace tomuto tématu věnovalo pozornost od roku 1975 pořádáním světových konferencí na téma ženy a rovnost pohlaví (viz kap. 3).

Do Východního Timoru se do té doby neznámý pojem gender mainstreaming dostal skrze mírové mise OSN. V roce 1999 OSN uspořádala referendum o nezávislosti, ve kterém východotimořané, včetně velkého podílu žen, jasně vyjádřili touhu po vlastním nezávislém státě. Odchod indonéských jednotek provázela poslední, ale rozsáhlá vlna násilí a ničení. Za účelem zklidnění situace a znovu nastolení běžného chodu života byly do Východního Timoru vyslány mírové jednotky OSN a byla zřízena mise UNTAET (UN Transitional Authority in East Timor) (Smith, 2014).

UNTAET měla v zemi zvláštní mandát, kterým byla ustanovena jako nejvyšší svrchovaná moc až do vyhlášení samostatného státu. UNTAET byla zodpovědná za konání voleb, udržování míru a bezpečnosti v zemi, zavedení vládních institucí a za vybudování infrastruktury. Dílčím úkolem mise bylo i prosazování rovnosti pohlaví. Celkem byly vyjednány a implementovány tři hlavní strategie, které měly dopomoci k rovnému postavení mužů a žen: posílení hlasu žen v občanské společnosti, ustanovení gender mainstreamingu v politikách a zavedení kvót pro podíl žen v politickém zastoupení země (Hall a True, 2009).

První zmiňovaná strategie, posílení věhlasu žen v občanské společnosti, měla být dosažena spoluprací mezi nevládními mezinárodními organizacemi a místními nevládními organizacemi a hnutími, které se začaly hojně formovat na konci 20. a na začátku 21. století v důsledku vidiny šance pro boj za svá práva pod správou OSN. Mezi prvními vznikly v roce 1998 nevládní ženské organizace ETWAVE (East Timorese Movement Against Violence Towards Women and Children) a GFFTL

(East Timorese Students' Women's Group). Nevládní mezinárodní organizace zaměstnávaly timorské ženy a skrze semináře a přednášky poprvé ve Východním Timoru představily velkému počtu žen i mužů koncepty genderu, genderové nerovnosti, domácího násilí a lidských práv. Mezinárodní organizace tak velkou měrou dopomohly timorským ženám poprvé promluvit o násilí v jejich domácím prostředí, které bylo do té doby zastíněno pozorností, které se upínala spíše na násilí páchané indonéskými jednotkami. Od té doby se kampaně místních ženských skupin soustředily hlavně na šíření povědomí o závažnosti domácího násilí a později se jejich hlavním cílem stal boj za zákon o domácím násilí, který byl nakonec přijat v roce 2010 (Hall a True, 2009).

Druhá strategie, zařazení gender mainstreamingu při vytváření nových politik ve Východním Timoru bylo z velké části zásluhou tamní průkopnice v oblasti genderu a rovnoprávného postavení mužů a žen, Mileny Pires, a zástupců OSN z oblasti genderových politik. Společným jednáním se jim podařilo prosadit první zřízení Jednotky pro genderové záležitosti (GAU) v rámci všech mírových misí OSN. GAU od začátku spolupracovala s místními ženskými hnutími a skupinami a jejím úkolem bylo zařadit perspektivu genderu při rozvoji a vytváření nových politik a prosazování větších práv žen do ustanovení a nařízení vlády. Problémem v této oblasti se však ukázal být odchod mise UNTAET a předání vlády do rukou timorským představitelům, jelikož GAU byla složena výhradně ze zahraničních odborníků. Otázkou bylo také umístění GAU v novém vládním aparátu. Výsledkem bylo vytvoření Úřadu pro podporu rovnosti (OPE), který převzal projekty GAU. OPE se však od začátku potýkal s nedostatečným počtem kvalifikovaným pracovníků a tím pádem i chybějící kapacitou nutnou pro přezkoumání předložených legislativ. Následkem bylo omezení možnosti posouzení potenciálních rozdílných dopadů na muže a ženy při zavádění nových vládních zákonů a politik do praxe (Ibid).

Větší podíl zastoupení žen v politice prostřednictvím kvót nebyla myšlenka pocházející od OSN nýbrž požadavkem žen při první Konferenci žen Východního Timoru v roce 2000. Zástupkyně místních organizací na setkání požadovaly 30% podíl žen na všech úrovních politického rozhodování. Strategie předem určených kvót se však nesešla se souhlasem OSN, což však timorská hnutí žen neodradilo

a větší zastoupení žen v politice prosazovaly o to více. Po vzoru strategií vyvinutých ženami v jiných zemích ženy ve Východním Timoru se snažily o zvýšení svých schopností, kompetencí a sebevědomí těch žen, které chtěly být zvoleny, což dalo vzniknout novému ženskému hnutí Women's Political Causus, jehož cílem bylo připravovat ženy pro kampaně za jejich zvolení. Toto hnutí se spojilo s organizací OSN UNIFEM a společnými silami prosadily do nově připravovaného volebního práva ustanovení, ve kterém kandidátní listina musí zahrnovat alespoň jednu ženu na skupinu čtyř kandidátů. Tímto se podařilo dosáhnout uspokojivého výsledku ve volbách v roce 2007, kdy ženy dosáhly 27% zastoupení v parlamentu (Hall a True, 2009).

Mezinárodní asistence nevládních organizací a zejména mírová mise OSN UNTAET dopomohly ženám ve Východním Timoru určitého zlepšení jejich postavení. Bez spojení místních žen a mezinárodních nevládních organizací by jejich kampaně zcela určitě nebyly tak účinné. Pomocí posílení hlasu žen v občanské společnosti bylo možné dosáhnout jednak institucionálního prosazení genderových záležitostí a následně i zaručit zastoupení žen v timorské politice.

10.2 Gender mainstreaming v legislativním rámci

10.2.1 Závazky vlády Východního Timoru

Formální rovnost obou pohlaví v zemi zaručuje Ústava demokratické republiky Východní Timor, která v článku 17 stanoví, že: *„ženy a muži mají stejné práva a povinnosti ve všech oblastech rodinného, politického, ekonomického, sociálního a kulturního života“* (Government of Timor-Leste 2002, s. 15). V oblasti vzdělání a přístupu ke vzdělání je rovněž rovnost pohlaví zaručena Ústavou a rovnoprávné možnosti vzdělání jsou také začleněny v Národním vzdělávacím zákonu přijatém v roce 2008. V oblasti problematiky domácího násilí je ve Východním Timoru v současné době platný Zákon proti domácímu násilí přijatý v roce 2010 (JICA, 2011).

Zastřešujícím státním úřadem pro genderové záležitosti je Secretary of State for Promotion of Equality (SEPI) (dříve OPE, viz podkapitola 9.1). SEPI je

zodpovědná za prosazování genderu ve vládě a prosazování zahrnutí genderu do politik, programů a rozpočtů vládních organizací a nástrojů. Význam genderové rovnosti pro budoucí rozvoj země je zdůrazněn ve Strategickém plánu rozvoje 2011-2030, který stanovuje několik způsobů, pomocí kterých má být genderové rovnosti dosaženo (Asian Development Bank, 2014):

- Podpora gender mainstreamingu ve všech oblastech politiky
- Zvyšování povědomí o genderových rozdílech
- Nulová tolerance násilí ve školách a domácnostech
- Větší podíl žen zaměstnaných ve státních službách
- Zvýšení počtu žen podílejících se na rozhodování.

10.2.2 Mezinárodní závazky

Nejdůležitějším právním závazkem v oblasti genderové rovnosti na mezinárodním poli je bezesporu Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen, kterou Východní Timor ratifikoval v roce 2013. Vláda Východního Timoru tak tímto mezinárodně uznala významnost rovnosti pohlaví a zavázala se k učinění kroků v boji proti diskriminaci žen. Závazek k Rozvojovým cílům tisíciletí byl rovněž významným krokem v boji za lepší postavení žen ve Východním Timoru, zejména se to týkalo třetího a pátého cíle (rovnost pohlaví a zdraví matek). Přestože se Východnímu Timoru nepodařilo naplnit stanovené cíle, byl to důležitý posun v tendenci postavení timorských žen nadále zlepšovat (Ibid).

11. Návrhy ke zmírnění genderové nerovnosti ve Východním Timoru

V případě Východního Timoru nelze mluvit o zanedbání institucionálního rámce a formálního prosazování genderové rovnosti (viz kap. 10). Co se však v této zemi jeví jako problematický aspekt při snaze zmírnit genderovou nerovnost je zavádění daných zákonů a opatření do praxe a jejich účinnost. Naprostá většina úřadů sídlí v hlavním městě Dili a tudíž i programy a akce vlády mají největší dopad na obyvatele v hlavním městě a v jeho nejbližším okolí. Kvůli nedostatečně vyvinuté infrastruktuře jsou obyvatelé odlehlých vesnic a horských osad zcela odříznuti od centra veškerého dění v zemi a často se k nim informace a opatření vlády nedostanou. Pro zvýšení efektivity a dopadů genderových politik by tedy ve Východním Timoru bylo vhodné zaměřit se na zlepšení stavu infrastruktury v odlehlých částech země.

Jak bylo zjištěno, ženy jsou často vázány povinnostmi v domácnosti, péčí o děti a prací na obdělávaných pozemcích a je pro ně téměř nemožné cestovat na větší vzdálenosti. Jejich informovanost o jejich právech a možnostech řešení nepříznivé situace nebo zlepšení jejich postavení by mohlo být zlepšeno pravidelnými návštěvami pracovníků nevládních ženských organizací, které by i ženy ve vzdálenějších oblastech informovaly prostřednictvím přednášek. Nejen k tomuto účelu ale i celkovému zlepšení situace při prosazování genderové rovnosti v praxi je nutné navýšit kapacitu zaměstnanců jak úřadu SEPI tak nevládních ženských organizací z řad odborníků na genderové záležitosti.

V této bakalářské práci byla nerovnost mezi muži a ženami analyzována v jednotlivých oblastech, což odpovídá logické struktuře. Pro další pozitivní vývoj v oblasti postavení žen je nutné uvědomit si provázanost těchto jednotlivých oblastí. Příkladem může být vzdělanost, která pozitivně ovlivňuje posílení ekonomických práv žen i mužů. Jak bylo zjištěno, genderovou nerovnost ve vzdělání se vládě Východního Timoru daří potlačovat zejména v primárním a sekundárním stupni vzdělání. Rozdílné ekonomické postavení žen a mužů je však dále negativně ovlivňováno tradičními neformálními nároky na pozemky a půdu, které zvýhodňují

muže. Přístup žen k půdě a vlastnickým právům se jeví v postavení žen ve Východním Timoru jako nejvíce problematická oblast. Vhodným řešením by byla rozsáhlá pozemková reforma, která by jasně vymezila a definovala vlastnické právo na půdu. Reforma by však musela být provedena citlivě s ohledem na neformální vlastnictví a nejlépe za asistence mezinárodních organizací, jejichž spolupráce, jak se ukázalo v minulosti, má na postavení žen ve Východním Timoru pozitivní vliv.

12. Závěr

Předmětem této bakalářské práce bylo představení problematiky genderových rozdílů mezi muži a ženami ve Východním Timoru, které byly znázorněny na postavení žen v tamní společnosti. Z výsledků vyplývá, že rozdíly v postavení žen a mužů jsou značné a nerovnost mezi oběma pohlavími se odráží ve všech porovnávaných oblastech. V oblasti zdraví a přístupu ke zdravotní péči mají ženy a muži sice stejné podmínky, nicméně ženy ve Východním Timoru jsou náchylnější ke zdravotním komplikacím zejména, co se týče stavu těhotenství a porodu, kdy jsou znevýhodňovány geografickou vzdáleností více než muži. V oblasti vzdělání je již genderová nerovnost výrazná, především u osob s druhým a třetím stupněm vzdělání. Nejzávažněji jsou ženy ovlivněny genderovou nerovností v oblasti přístupu a nároků na půdu a pozemky, kdy tradiční dědické zvykové právo upřednostňuje mužské potomky. Ženy pak získávají přístup k půdě pouze prostřednictvím manželství.

Byly zjištěny čtyři hlavní faktory, které ovlivňují postavení žen ve Východním Timoru. Prvním z těchto faktorů jsou hluboce zakořeněné kulturní vzorce, které přetrvávají do současnosti a vyobrazují muže v dominantním postavení nad ženami. Role žen ve východotimorské společnosti je hlavně reprodukční, čemuž odpovídá zjištěná vysoká míra porodnosti. Ženy zejména ve venkovských oblastech se typicky starají o domácnost a potomky. Mužům je přenechána zodpovědnost za vytváření finančního příjmu rodiny, což pro ženy přináší značné negativní dopady, neboť se stávají ekonomicky závislé. Časově náročná péče o vícečlennou domácnost navíc dává ženám jen málo příležitostí k tvorbě vlastního příjmu nebo vlastnímu rozvoji.

Další faktor, který zapříčinil nerovné postavení žen ve Východním Timoru, je bezesporu koloniální nadvláda Portugalska. Portugalské jednotky ve Východním Timoru ustanovily vlastní politický systém, který neumožňoval ženám přístup k formální politické moci a dával jim pouze omezené možnosti v přístupu k jejich ekonomickým právům. Rovnoprávné postavení mužů a žen tak bylo v silně patriarchální společnosti i nadále potlačováno.

Jako třetí faktor ovlivňující postavení východotimorských žen byla identifikována indonéská okupace, která pro ženy znamenala do té doby nevídaný rozměr násilí a teroru a opětovné zhoršení jejich postavení v tamní společnosti.

Čtvrtým faktorem, který pro východotimorské ženy znamenal po dlouhých letech částečné zlepšení jejich situace, byla přítomnost mírových jednotek OSN na ostrově. Během mírové mise UNTAET se s mezinárodní podporou začala formovat první ženská hnutí, bojující za lepší postavení žen. Díky jejich věhlasu se podařilo dosáhnout zakotvení genderové rovnosti v legislativním rámci Východního Timoru.

13. Summary

The subject of this bachelor thesis was the introduction of the issue of gender differences between men and women in East Timor, which were depicted on the status of women in the local society. The results show that gender differences are significant and gender inequality is reflected in all the areas compared. In terms of health and access to health care, women and men have the same conditions, but women in East Timor are more vulnerable to health complications, especially as regards pregnancy and childbirth, where they are more disadvantaged by geographical distance than men. In the field of education, gender inequality is already significant, especially among people with second and third degree of education. Women are the most severely affected by gender inequality in access and land and land claims, where traditional inheritance law prefers male offspring. Women gain access to land only through marriage.

Four key factors influencing the position of women in East Timor can be further identified. The first of these factors is deeply rooted cultural patterns that persist to the present and portray men in a dominant position over women. The role of women in East Timorese society is mainly reproductive, which corresponds to the high rate of birth rate, which has been also detected. Women, in particular, in rural areas typically care for households and children, and men are given responsibility for generating financial income, which brings considerable negative impacts for women, because they become economically dependent on men. In addition, time-consuming care for a multi-member household gives women few opportunities to create their own income or self-development.

Another factor influencing the position of women in East Timor is undoubtedly the colonial domination of Portugal. The Portuguese units set up their own political system that did not allow women access to formal political power and only limited access to their economic rights. Equal status of men and women was thus being suppressed in a strongly patriarchal society.

As the third factor influencing the position of the East Timorese women, the Indonesian occupation was identified, which for the women meant an

unprecedented extent of violence and terror until then, and the further deterioration of their position in the local society.

The fourth factor, which for the East Timorese women had been a partial improvement in their situation over the years, was the presence of UN peacekeeping units on the island. During the UN peace mission UNTAET, the first women's movements, fighting for the better position of women, began to form with international support. Thanks to their voice, anchoring of gender equality has been achieved in the legislation of East Timor.

Bibliografie

- ALESINA, Alberto F., Paula GIULIANO a Nathan NUNN, 2013. On The Origins of Gender Roles: Women and The Plough. *The Quarterly Journal of Economics*. **128**(2), 469-530
- Asian Development Bank, 2014. *Timor-Leste country gender assessment* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <https://goo.gl/G45tdx>
- BUTT, Simon, Natalie DAVID a Nathan LAWS, 2009. *Looking Forward: Local Dispute Resolution Mechanisms in Timor Leste: Legal Studies Research Paper No. 09/33* [online]. Sydney: The University of Sydney [cit. 2017-04-27]. Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=1401105>
- CANNING, Kathleen, 2006. *Gender history in practice: historical perspectives on bodies, class* [online]. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press [cit. 2017-04-07]. Dostupné z: <https://goo.gl/RZxAj4>
- CEPAD, 2014. *Women's Access to Land and Property Rights in the Plural Justice System of Timor-Leste* [online]. [cit. 2017-04-07]. Dostupné z: <https://goo.gl/BnxQz9>
- CHARLESWORTH, Hilary a Mary WOOD, 2002. Women and Human Rights in the Rebuilding of East Timor. *Nordic Journal of International Law*. **71**(2), 325-348.
- Council of Europe, 1998. *Gender mainstreaming: Conceptual framework, methodology and presentation of good practices* [online]. [cit. 2017-04-10]. Dostupné z: <https://goo.gl/C0QrR9>
- CYPHER, James M. a James L. DIETZ, 2004. *The process of economic development*. 2nd ed. New York: Routledge.
- Democratic Republic of Timor-Leste, 2010. *Law no. 7/2010: Law on Domestic Violence* [online]. [cit. 2017-04-27]. Dostupné z: <https://goo.gl/zouDeJ>
- DEVASAHAYAM, Theresa W., 2009. *Gender trends in Southeast Asia: women now, women in the future*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies. ISBN 978-981-230-955-6.

- FERGUSON, Phyllis, 2011. Progress in legislating domestic violence and gender based violence in Timor-Leste. *Malaysia Journal of Society and Space*. 7(1), 53-64.
- FERNÁNDEZ, Raquel, 2009. Women's Rights and Development. *NBER Working Paper* [online]. [cit. 2017-04-07]. Dostupné z: <http://www.nber.org/papers/w15355.pdf>
- FITZPATRICK, Daniel, 2002. *Land claims in East Timor*. Canberra: Asia Pacific Press.
- GIDDENS, Anthony a Philip W. SUTTON, 2013. *Sociologie*. Praha: Argo.
- Government of Timor-Leste, 2002. *Constitution of The Democratic Republic of Timor-Leste*. Dili: Government of Timor-Leste.
- Government of Timor-Leste, 2010. *Timor-Leste Strategic Development plan 2011 - 2030* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://timor-leste.gov.tl/wp-content/uploads/2011/07/Timor-Leste-Strategic-Plan-2011-20301.pdf>
- GUNN, Geoffrey C., 2011. *Historical Dictionary of East Timor* [online]. Lanham: Rowman.
- HALL, Nina a Jacqui TRUE, 2009. Gender Mainstreaming in a Post-conflict State: Toward Democratic Peace in Timor-Leste? *Gender and Global Politics in the Asia-Pacific*. New York: Palgrave Macmillan, s. 159-174.
- Human Development Report, 2015. *Timor-Leste: Briefing note for countries on the 2015 Human Development Report*. [online]. [cit. 2014-04-07]. Dostupné z: http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/TLS.pdf.
- IMF, 2016. *IMF Working Paper: Trends in Gender Equality and Women's Advancement* [online]. [cit. 2017-04-10]. Dostupné z: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp1621.pdf>
- JAYACHANDRAN, Seema, 2014. The Roots of Gender Inequality in Developing Countries. *Annual Review of Economics*. 7(1), 63-88.

- JICA, 2011. Country Gender Profile: Timor-Leste: Final Report. Tokyo: O.P.C. Corporation.
- JÜTTING, Johannes P., Christian MORRISSON, Jeff DAYTON-JOHNSON a Denis DRECHSLER, 2008. Measuring Gender (In)Equality: The OECD Gender, Institutions and Development Data Base. *Journal of Human Development*. **9**(1), 65-86.
- KIERAN, Caitlin, Kathryn SPROULE, Cheryl DOSS, Agnes R. QUISUMBING a Sung Mi KIM, 2015. *Examining Gender Inequalities in Land Rights Indicators in Asia*. Washington, D.C.: International Food Policy Research Institute.
- KINNEAR, Karen L., 2011. *Women in developing countries: a reference handbook*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- KHAN, Nasrin a Selma HYATI, 2012. *Bride-price and domestic violence in Timor-Leste: a comparative study of married-in and married-out cultures in four districts*. Dili: United Nations Population Fund.
- KLÍMA, Jan, 2003. *Východní Timor*. Praha: Libri.
- Market Development Facility, 2014. *Analysis of Poverty and Gender In Agriculture in Timor Leste* [online]. Sydney: AustralianAid [cit. 2017-04-27]. Dostupné z: <https://goo.gl/j84Awq>
- MATERS, Karen, 1986. *The Nairobi World Conference* [online]. Brussels: Commission of the European Communities [cit. 2017-04-10]. Dostupné z: <http://aei.pitt.edu/33993/1/A470.pdf>
- MEIKSIN, Rebecca, Dominique MEEKERS, Susan THOMPSON, Amy HAGOPIAN a Mary Anne MERCER, 2015. Domestic Violence, Marital Control, and Family Planning, Maternal, and Birth Outcomes in Timor-Leste. *Maternal and Child Health Journal* [online]. **19**(6), 1338-1347 [cit. 2017-04-27]. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.1007/s10995-014-1638-1>
- MOLNAR, Andrea Katalin, 2010. *Timor Leste: Politics, History, and Culture*. Oxon: Routledge.

- NARCISO, V. a P. HENRIQUES, 2010. Women and Land in Timor-Leste: Issues in Gender and Development. *Indian Journal of Gender Studies* [online]. **17**(1), 49-72 [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://ijg.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/097152150901700103>
- NARCISO, V., P. HENRIQUES a M. TILMAN, 2012. *Land and Gender in matrilineal Timor-Leste*. 9th annual conference of the HDCA, 5-7 September 2012, Jakarta, Indonesia. Brewster: Human Development and Capability Association.
- NDS, 2010a. *Timor-Leste Demographic and Health Survey 2009-10*. Delhi: Ministry of Finance Timor-Leste.
- NDS, 2010b. *Timor Leste Labour Force Survey 2010* [online]. Dili: National Statistics Directorate [cit. 2017-04-27]. Dostupné z: <https://goo.gl/1fi8qG>
- NINER, Sara, 2012. Barlake: An exploration of marriage practices and issues of women's status in Timor-Leste. *Local-Global: Identity, Security, Community* [online]. **11**, 138-153 [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <https://goo.gl/dHmtQY>
- OSN, 1979. *Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen* [online]. New York: OSN [cit. 2017-04-10]. Dostupné z: <https://goo.gl/90JXV4>
- OSN, 1995. *Beijing Declaration and Platform for Action* [online], 1995. New York: OSN [cit. 2017-04-10]. Dostupné z: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>
- PRICE, Jennifer A., Ana I. F. Sousa SOARES, Augustine D. ASANTE, Joao S. MARTINS, Kate WILLIAMS a Virginia L. WISEMAN, 2016. "I go I die, I stay I die, better to stay and die in my house": understanding the barriers to accessing health care in Timor-Leste. *BMC Health Services Research*. **16**(1), 1-15.
- SAURA, Jaume, 2002. Free determination and genocide in East Timor. *Human Rights Review*. **3**(4), 34-52.

- SISSONS, Miranda E., 1997. *From one day to another: violations of women's reproductive and sexual rights in East Timor*. Fitzroy, Australia: East Timor Human Rights Centre.
- SMITH, Sarah, 2014. *'When gender started'*. *United Nations gender mainstreaming in Timor-Leste: Paper presented to the Second Oceanic Conference on International Studies*. Melbourne: University of Melbourne.
- SYROVÁTKA, M. a J. HARMÁČEK, 2014. Klasifikace rozvojových zemí. In: Nováček, P. (ed.) *Rozvojová studia – vybrané kapitoly*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 45-66.
- SWAINE, Aisling, 2003. *Traditional Justice and Gender Based Violence in Timor-Leste: Research report* [online]. [cit. 2017-04-27]. Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=1440231>
- TIESEN, Rebecca, 2007. *Everywhere/nowhere: gender mainstreaming in development agencies*. Bloomfield, CT: Kumarian Press.
- The Asia Foundation, 2013. *Timor-Leste Law and Justice Survey 2013*. Dili: The Asia Foundation.
- The Asia Foundation Timor-Leste, 2012. *"Ami Sei Vítima Beibeik": Looking to the needs of domestic violence victims: Report prepared under the Access to Justice Program* [online]. Dili: The Asia Foundation [cit. 2017-04-27]. Dostupné z: <http://asiafoundation.org/resources/pdfs/WomensLegalNeedsResearch.pdf>
- THU, Pyone Myat, Steffanie SCOTT a Kimberly P. VAN NIEL, 2007. Gendered access to customary land in East Timor. *GeoJournal*. **69**(4), 239-255.
- TOTTEN, Samuel a William S. PARSONS, 2013. *Centuries of genocide: essays and eyewitness accounts*. 4th ed. New York: Routledge.
- TULLOCH, Jim, 2003. *Initial steps in rebuilding the health sector in East Timor*. Washington, DC: National Academies Press.

- UNDP Timor-Leste, 2011. *Customary Law and Domestic Violence in Timor-Leste: Approaches to Domestic Violence against Women in Timor-Leste: A Review and Critique*. Justice System Programme.
- UNFPA, 2004. *Programme of action: adopted at the International Conference on Population and Development, Cairo, 5-13 September 1994*. New York: United Nations Population Fund.
- UNICEF, 2012. *Maternal and Newborn Health Country Profiles: Timor-Leste* [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: https://www.unicef.org/eapro/MNH_Timor.pdf
- AUSAID, 2008. *Violence against women in Melanesia and East Timor: building on global and regional promising approaches*. Canberra: AusAID Office of Development Effectiveness.
- WALBY, S., 2005. Gender Mainstreaming: Productive Tensions in Theory and Practice. *Social Politics: International Studies in Gender, State*. **12**(3), 321-343.
- WANSHE, Joseph, 2010. *History of Gender Equality: Non-Governmental Organizations*. Benue: Lulu.
- WILD, Kayli, Lesley BARCLAY, Paul KELLY a Nelson MARTINS, 2010. Birth choices in Timor-Leste: a framework for understanding the use of maternal health services in low resource settings. *Social Science*. **71**(11), 2038-2045.
- World Bank, 2015. *GDP per capita: Timor Leste: Data* [online] [cit. 2017-04-10]. Dostupné z: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=TL>
- ZWI, Anthony B., Ilse BLIGNAULT, Diana GLAZEBROOK, Veronica CORREIA, Catherine R. BATEMAN STEEL, Elias FERREIRA a Basilio M. PINTO, 2009. *Timor-Leste: health care seeking behaviour study*. Sydney: The University of New South Wales.

Seznam tabulek a grafů

Tabulky

Tab. 1	Vývoj jednotlivých složek HDI v letech 2000 – 2014.....	22
Tab. 2	Složky HDI a hodnota GDI ve vybraných státech a regionu, 2015.....	23
Tab. 3	Zaměstnanost dle sektorů hospodářství a pohlaví.....	40

Grafy

Obr. 1	Vývoj HDP na obyvatele v letech 2007 – 2015 (vlastní zpracování dle World Bank, 2015)	20
Obr. 2	Vývoj podílu úmrtnosti matek v letech 1990-2015 (počet úmrtí matek na 100 000 živě narozených dětí), vlastní zpracování dle World Bank, 2015	29
Obr. 3	Struktura dosaženého vzdělání dle pohlaví, 2010 (vlastní zpracování dle Asian Development Bank, 2014).....	32
Obr. 4	Míra gramotnosti dle pohlaví v roce 2010 (Ibid).....	32
Obr. 5	Struktura správy půdy a pozemků dle pohlaví (Ibid)	34